

Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku (II. dio)

Djelovanje u Dubrovniku i Zadru

Valentin Miklobušec*

Sažetak

Sredinom 19. st. isusovci dolaze u južnu Hrvatsku, konkretno u dubrovačku biskupiju, na poziv biskupa, koji želi njihovu suradnju u oživljavanju vjere u puku, ali i za obnovu crkvenosti u kleru. Zato se za puk pokreću pučke misije, a za odgoj budućega klera otvara se sjemenište (i gimnazija!) pod vodstvom isusovaca. Bili su to većinom talijanski isusovci iz Venetske provincije. Hrvata je tada bilo vrlo malo i tek su počeli upoznavati Družbu. I dok su pučki misionari u dodiru s pukom naučili hrvatski toliko da su na njemu i propovijedali, s odgojiteljima u sjemeništu i profesorima na gimnaziji bilo je malo drugačije.

Sjemenište će se najprije otvoriti u Dubrovniku, a potom i u Zadru. Službeni jezik na kojem se predavalo i uopće komuniciralo bio je talijanski i moralo ga se »savršeno« naučiti, dok je hrvatski bio samo obvezni školski predmet. I tu su pojedini isusovci pokazali zavidni mar, pa su hrvatski naučili toliko da su ga čak predavali. Inače su za taj predmet nastojali imati Hrvata, obično kojeg svećenika. Da je to bilo u neko drugo vrijeme, bilo bi dosta, ali se radilo o vremenu sveopćega hrvatskog narodnog preporoda, s izrazitim stremljenjem za svekolikim ujedinjenjem, osobito političkim, čemu su »talijanaši« pružali snažan otpor, a Talijani ih zdušno pomagali. Isusodpomagalie, dakako, nisu uključomagaliali u političke borbe, ali su neumjerenim«slavenofilima«, osobito onima liberalnog usmjerenja, postali nepoželjni, bez obzira što su se do kraja žrtvovali za dobro svojih đaka i duša općenito. Neumjereni propaganda žigosala ih je kao strance koji moraju van iz škola i odgojnog procesa u sjemeništima. Za opstojnost im nije bila dostatna crkvenost, a nisu mogli stati ni na stranu »slavenstva« jer bi to značilo političku opredijeljenost koja se protivi njihovu poslanju. A da jesu, protiv sebe bi imali i službenu Crkvu, i autonomaše, i Italiju i Austriju. U tom vrenju morali su »izgorjeti«.

U Dubrovniku su se ipak održali jer ih je štitila izrazito prohrvatski (produbrovački) usmjerena tradicija iz stare Družbe i u svojim su redovima već imali Hrvata, dok su iz Zadra stjecajem okolnosti morali posve otići, osobito zato jer nisu imali prohrvatske tradicije, a nije među njima bilo ni Hrvata po kojima i zbog kojih bi se kuća održala.

* Valentin Miklobušec S. J, istraživač povijesti Družbe Isusove u našim krajevima, voditelj hrvatske katoličke misije u Mariboru, Zagreb.

1. Djelovanje u Dubrovniku

Trebinjska misija¹ bijaše kratka vijeka i pod izravnom upravom isusovačkoga generala. O. Ioannes Roothaan ju je 1850. pripojio Venetskoj provinciji. Proučivši prilike, venetski provincijal o. Giuseppe Ferrari je zaključio da misija nema uvjeta za razvoj, pa je predložio generalu da je zatvori, a da se ponovno uspostavi (»oživi«) Ilirsko–dalmatinska misija kakva je i nekoć postojala na našoj obali, s tim što bi joj sada pripadao i Dubrovnik koji je u staroj Družbi pripadao Rimskoj provinciji. General je uvažio iznesene razloge, dokinuo Trebinjsku misiju i za »Austrijsku Dalmaciju« uspostavio Ilirsko–dalmatinsku misiju. Za pripojenje Venetskoj provinciji, a ne Austrijskoj, unatoč političkoj uključenosti te regije u Habsburšku Monarhiju², prevagu je odnio povijesni utjecaj Venecije, geografski položaj, austrijski politički interesi i venetska (talijanska) kultura u gradovima. Sela i otoci bili su hrvatski, ali bez pravoga političkog značenja.

Ilirsko–dalmatinska misija išla je u prilog i biskupu Jederliniću (+11. VIII. 1855) jer je osiguravala trajniju prisutnost isusovaca u njegovoj biskupiji, pa je time porasla i vjerojatnost da će preuzeti i gimnaziju, oko čega se on puno trudio. Osim toga njegova je biskupija vapila za obnovom kršćanskoga života, pa je to mogao izvesti pomoću isusovaca. Za puk je predvidio pučke misije, a za kler i redovništvo duhovne vježbe. Da bi za taj plan dobio isusovce, 4. srpnja 1851. piše Generalu da je odlučio pozvati dva misionara za pučke misije u svojoj biskupiji, a nada se da će im uskoro moći povjeriti i Dubrovački kolegij s gimnazijom. General je izrazio sklonost za jedno i za drugo, a spremnost je pokazao i provincijal Venetske provincije. Njihovi stavovi omogućili su nastavak pučkih misija koje su već počele, a uskoro će omogućiti i rad u sjemeništu i u gimnaziji, što je značilo otvaranje kolegija. Cijeli taj pastoralni i školsko–odgojni pothvat Venetske provincije na hrvatskoj obali Jadrana od 1852. do 1910. bit će označen imenom *Missio Illyrico–Dalmatica*. Prvi superior misije bio je o. Vincenzo Basile (1852–1859), a nakon njega o. Antonio M. Ayala. S vremenom će nadoći i sjemenište s gimnazijom u Zadru, a onda i rezidencija u Splitu te neke župe.³

1 Vidi opširnije: V. Miklobušec, *Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku (I. dio)*. Trebinjska misija i njezini začetnici, *Obnovljeni život* (61) 2 (2006) 139–160.

2 Vidi: Ivo Perić u: *Povijest Hrvata*, 2. knjiga, Zagreb 2005, str. 496–497. »Dalmacija, teritorij bivše Dubrovačke Republike i Boka Kotorska, okupirani 1814. od austrijske vojske, postali su, odlukom Bečkog kongresa 1815., stalni posjedi Austrijske Carevine. Ti su posjedi, prema patentu austrijskog cara Franje I. od 3. kolovoza 1816., tretirani kao posebna upravna cjelina s talijanskim kao službenim jezikom. Ta je cjelina 1817. nazvana Kraljevina Dalmacija, u kojoj je Zadar bio upravno središte, glavni grad. Kao »kraljevina« (»krunovina«), odvojena od ostalih hrvatskih zemalja i podvrgnuta tijelima središnje vlasti u Beču, Dalmacija je ostala u tom položaju sve do sloma Habsburške Monarhije 1918... (Dalje je tekst skraććen.) Posljednjeg dana 1851. ukinuta je »zemaljska vlada« a uvedeno je namjesništvo (*Staathalterei*) koje je imenovala središnja vlada u Beču. Namjesništvo je bilo činovnička zemaljska vlada, koja je radila prema uputama središnje vlade u Beču.«

3 Onodobni naziv *Missio Illyrico–Dalmatica* sinonim je naziva Hrvatsko–dalmatinska misija. Tekst koji slijedi izrađen je dobrim dijelom na temelju djela Aldegherija Adona *Breve storia della Provincia Veneta della Compagnia di Gesu 1814–1914*, Venezia 1914. Autor toga djela se pak uvelike

1.1. *Isusovci kod Sv. Josipa i Gospe od Milosrđa*

Znajući da uspješne duhovne obnove nema bez dobrih svećenika, biskup je već 1851. blizu katedrale otvorio sjemenište. Sjemeništari su pohađali javnu c/k gimnaziju (l'imperiale regio ginnasio) koju su vodili pijaristi (»po domaću« — skolopi) u nekadašnjem samostanu sv. Katarine,⁴ ali on s njihovom školom nije bio zadovoljan. Da bi isusovce što prije doveo u Dubrovnik i približio ih preuzimanju te gimnazije, početkom 1852. je venetskom provincijalu Ferrariju ponudio Crkvu rođenja Blažene Djevice Marije na Lapadu, popularno nazvanu Gospa od Milosrđa, s pripadnom kućom i svim dobrima, te ga ujedno molio »*in visceribus Christi*« (jakog li izraza!) da mu dade jednog patra koji bi vodio sjemenište.⁵ Tako žarku molbu provincijal nije mogao odbiti, pa je prihvatio da Družba uz pučke misije koje su već započele preuzme i sjemenište, a preuzet će i gimnaziju čim to bude moguće, stoga je tako rasporedio i ljude.

Nadošle isusovce biskup ipak nije mogao odmah udomiti u kući uz crkvu Gospe od Milosrđa niti im dati na upravu pripadna dobra jer su svim tim još upravljali pijaristi, a kuću je trebalo najprije i osposobiti za stanovanje jer je stradala u potresu 1843. Stoga ih je privremeno smjestio u kuću starinskog »Popovskog zbora« zvanog »Congregatio presbyterorum«, neposredno uz Crkvu sv. Josipa u gradu. Tu je dakle ujesen 1852. bilo prvo privremeno boravište isusovačke zajednice, koju su sačinjavali o. Gaetano Malfatti kao kućni starješina, o. Stefano Bonomi kao operarius i brat Giuseppe Gimpel kao kućni pomoćnik.⁶ Dolaskom njih trojice broj isusovaca u gradu se popeo na šest. U sjemeništu je naime već boravio o. Adelasio kao privremeni duhovnik koji će uskoro preuzeti rektorsku službu, a zajednici su pripadala i dva pučka misionara, oci Basile i Ayala, koji su stanovali u iznajmljenom stanu iza apside crkve sv. Ignacija. Istoj zajednici pravno su pripadali i oni koji su još djelovali u Trebinjskoj misiji. Tako je počelo ponovno ukorjenjivanje Družbe Isusove u Dubrovniku u kojem je prije ukinuća vrlo plodno djelovala i do zavidne visine uzdigla mnoge sinove slavne Republike.

služio rukopisom P. Giuseppa Adelasija, *Alcune memorie per servire alla Storia della Compagnia di Gesù in Dalmazia dalle origini fin dopo l'anno 1893*. Adelasio je bio ne samo svjedok nego i sudionik mnogih zbivanja. Rukopis se nalazi u AHPDI, Zagreb, Jordanovac 110. Isusovci o kojima je ovdje riječ su Talijani. Hrvata u početku nije bilo.

4 Pijaristi, popularno zvani skolopi, katolički su red za odgoj i izobrazbu mladeži. Oni su 1777. preuzeli nekadašnji Isusovački kolegij s gimnazijom uz crkvu sv. Ignacija. Pet godina nakon ukinuća Družbe (1778) promijenjeno je dotadašnje ime *Collegium Societatis Jesu* u *Collegium Rhagasinum*. (O promjeni imena vidi opširnije: M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod II*, Zagreb 1987, str. 61) Francuska okupacijska vlast je 1806. zauzela tu zgradu uz crkvu sv. Ignacija i pretvorila je u vojnu bolnicu, a *Collegium Rhagasinum* s gimnazijom premjestila 31. svibnja 1808. u zgradu bivšeg samostana sv. Katarine. Tu su pijaristi ostali i vodili gimnaziju do 1854. Nakon odlaska vrlo uglednih pijarista, rođene braće U. Apendinija (+ 1834) i F. M. Apendinija (+ 1837.) iz Dubrovnika u Zadar, ta je zajednica počela gubiti dah i oskudijevati kadrom, pa je i gimnazija gubila na ugledu, što je bio razlog više da biskup i grad zatraže isusovce.

5 Usporedi: A. Aldegheri, *Breve storia della Provincia Veneta della Compagnia di Gesù 1814–1914*, Venezia 1914, p. 152.

6 Usporedi: S. Dragičević, *Spomenica pokojnika iz Družbe Isusove, II. dio*, iz biografije Malfatti.

Trojka je u kući starinskog »Popovskog sбора« zapravo samo prezimila. Čim je stiglo proljeće 1853. i čim su proslavili blagdan Sv. Josipa, preseliše se 22. ožujka⁷ u staru i trošnu kuću kod Gospe od Milosrđa pa ondje proslaviše i Blagovijest. Bilo je to drugo privremeno boravište isusovaca u Dubrovniku, iako ni tu nisu predviđali dulji boravak. Odmah su se stavili na raspolaganje za korizmenu isповijed, obnovili korizmene subotnje propovijedi koje je nekoć u staroj Družbi uveo o. Bernard Zuzorić, redovito su slavili svete mise, držali propovijedi i pouke te uveli svibanjsku pobožnost. U nedjelje su okupljali djecu na pobožnost i na zabavu. Gospini blagdani tijekom godine postali su pravi misijski dani. Dolazili su svećenici, vlastela i pučani. Svetište je oživjelo radošću i pobožnošću. U nepunu godinu dana, do 1. prosinca 1853. kad su se vratili u Grad, u svetištu Gospe od Milosrđa podijeljeno je četiri tisuće dvjesto dvadeset i devet pričesti, što je za ono vrijeme bio prilično velik broj.⁸

Oživljeno svetište ponukalo je biskupa da njegovu upravu trajno povjeri isusovcima, ako dođe još samo jedan koji bi svetište i preuzeo. Oci ponudu ne prihvatili, a imali su valjanih razloga: Provincija nije imala dovoljno redovničkog osoblja, a isusovci su i bez toga u malome gradu već dosta nazočni: dvojica vode upravu i odgoj u sjemeništu kod katedrale, dva pučka misionara borave u staroj rezidenciji iza crkve sv. Ignacija, a nova će ekipa uskoro preuzeti gimnaziju u bivšem samostanu sv. Katarine. Prezumu li još crkvu Gospe od Milosrđa s kućom i svim pripadnim dobrima, probudit će se u nekome zavist. Osim toga Gospa od Milosrđa je podaleko od grada i na potpunoj osami, svetište je zimi gotovo pusto, a uprava crkvenim dobrima previše bi ih opterećivala.⁹

1.2. Biskupsko sjemenište

Već smo naveli kako jakim izrazom (*»in visceribus Christi = »za ljubav Srca Kristova«*) je Biskup molio provincijala Ferrarija da mu dade jednog patra koji bi preuzeo vođenje đačkog sjemeništa. Ne mogavši odbiti takvu molbu, odredi da tu službu preuzme o. G. Adelasio, koji je već od 1851. bio duhovnik. Adelasio će biti rektor u dva navrata. Prvi put od 1852–1861, i o toj fazi je zapisano: »Sjemenište je pod njegovim vještīm vodstvom iznenada počelo napredovati. Uveo je pravila i praksu uspješnog sjemeništa iz Bergama, iz kojega je i sam ponikao: dnevno razmatranje od pola sata, misu, navečer Marijin oficij, kronicu i svakodnevni ispit savjesti; nedjeljom i blagdanom sastanak Marijine kongregacije; mjesečnu duhovnu obnovu; svake godine duhovne vježbe; čitanje kod objeda i kod večere. »Tim i drugim vježbama pobožnosti«, kaže sam Adelasio, »odgajali su se [budući] svećenici koji su bili na utjehu i ponos biskupiji.«¹⁰ Od 1854–1860. bio je i profesor na gimnaziji koju su tada također vodili isusovci.

7 S. Dragičević, *Vijesti, Glasilo »Društva sv. Ignacija«*, 1934, br. 3–7, str. 17.–25.

8 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 153, kao i Dragičević S., *Op. cit. II. dio, sveščić II*, str. 117.

9 Usporedi: S. Dragičević, *Op. cit. II. dio, sveščić II*, str. 118, kao i A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 153.

10 A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 153.

Drugi put je bio rektorom od 1876–1884, nakon što su isusovci, poslije nekoliko godina prekida, ponovno prihvatili upravu i odgoj u sjemeništu koje je u međuvremenu bilo skoro uništeno. Pri svom drugom nastupu Adelasio je u sjemeništu zatekao svega tri đaka koje je morao najprije poučavati predmetima iz osnovne škole.¹¹ Pod njegovim vodstvom broj sjemeništaraca se opet popeo na redovitim dvadeset do trideset. Tako je i njegovo drugo razdoblje rada u biskupskom sjemeništu bilo jednako uspješno, pa je uživao opći ugled. Uz rektorsku službu u sjemeništu, mnogo je i rado ispovijedao i propovijedao u katedrali. Cijenili su ga đaci, biskup i građani, a u Družbi su vazda uvažavali njegov sud jer se odlikovao razboritošću.

Druga važna služba u sjemeništu je služba duhovnika. Nju je od 19. listopada 1852. do smrti 14. prosinca 1860. vršio o. Stefano Bonomi. Bio je to veoma ponizan i pobožan redovnik. Brzo je naučio hrvatski jezik i to tako dobro da ga je od 1854–1860. predavao i na gimnaziji. Njegovu poznavanju hrvatske filologije divili su se i sami Dubrovčani. Sjemeništarcima je bio dobar otac i pomagao im riječju, djelom i dobrim primjerom. Njegov nastup, hod i glas odavali su kreposna čovjeka. I sjemeništarci i vanjski đaci veoma su ga poštovali i nazivali svecem, iako je on nastojao da se ničim ne ističe. Živio je skromno i povučeno.

1.3. Preuzimanje gimnazije i početak kolegija

Biskup Jederlinić nije bio jedini koji je tražio da isusovci preuzmu gimnaziju. Tražila je to i cijela općina. Gradonačelnik Marin pl. Zamagna 6. lipnja 1853. upućuje kralju Franji Josipu I molbu da gimnazija bude povjerena isusovcima jer imaju odgovarajućih ljudi za taj posao, a i stara je Družba sa svojom gimnazijom, kojoj je ova sljednica, ostala svima u najljepšoj uspomeni.¹² Istog mjeseca pošao je Biskup osobno u Beču da vladi iznese i obrazloži svoj zahtjev da gimnazija bude povjerena isusovcima. On je bio energičan čovjek i nije se vraćao dok nije dobio što je tražio. Čak je zaprijetio ostavkom na svoju službu ako bude odbijen. Čim je pridobio Vladu, otišao je na razgovor isusovačkom generalu p. Beckxu koji je tada boravio u Beču. Isusovci su se, međutim, već 1. prosinca 1853. preselili od Gospe od Milosrđa u iznajmljenu »kuću misionara« iza svetišta Crkve sv. Ignacija. Biskupova neumorna nastojanja da kralj odobri povratak isusovaca u Dubrovnik i da ondje otvore kolegij konačno su urodila plodom. Suveren je 14. prosinca 1853. to odobrio, ovlastivši također biskupa da pregovara o uvjetima pod kojima će se to izvesti. Čim je Biskup dobio u ruke obavijest o Kraljevoj Rezoluciji, pozva k sebi p. Adelasija, izvan sebe od radosti i sa suzama u očima, zagrlj ga i dade mu list da ga pročita.¹³

Za pregovore s Vladom o preuzimanju gimnazije, o. General je poslao u Dubrovnik vješta pregovarača o. Viscardinija. Pregovori su počeli 6. srpnja 1854. Iako je Biskup bio pregovarač u ime Vlade, njegova se uloga svela na ulogu posrednika

11 A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 257.

12 Vidi pismo u: A. Aldegheri, *Op. cit.*, Note e documenti, p. 90–92.

13 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 154, bilješka 1.

između Vlade i Družbe. Pregovori su trajali dugo i bili su vrlo teški jer je Vlada uporno odbijala dozvoliti ono što je bilo apsolutno potrebno da bi Družba mogla preuzeti školu, a to je ravnopravnost gimnazije s ostalim državnim gimnazijama i da se grad ne miješa u njezino vođenje. Viscardini je već gotovo odlučio da se vrati u Veronu neobavljena posla, ali ipak prije odlaska pođe osobno u Zadar da od Vladina namjesništva zatraži potrebne preinake ugovora. Dobivši povoljan odgovor, vrati se u Dubrovnik i izjavi da je Družba pripravna preuzeti potpunu gimnaziju s pravom javnosti. Budući da su u posljednji čas uspješno riješene mnoge poteškoće, Vlada je ministarskim dekretom od 16. listopada 1854. dubrovačku gimnaziju od osam razreda predala Družbi Isusovoj.¹⁴ Bilo je to prvi put da Austrijska vlada, inače liberalnog usmjerenja i protucrkvenog raspoloženja kad je u pitanju odgoj, predaje Družbi jednu c/k gimnaziju. Bez toga je Družba ne bi uopće prihvatila.¹⁵ U pregovorima su izborne i sve povlastice koje imaju druge gimnazije u državi, pa čak i to da bude izuzeta od posjeta Vladinoga školskog nadzornika. Samo ispit zrelosti (maturu) vodit će predsjednik kojeg će imenovati Vlada. Tako je ujesen 1854. u Dubrovniku krenuo u život kolegij Družbe Isusove s javnom gimnazijom.¹⁶

Gradsko poglavarstvo je odredilo da predaja gimnazije počne 21. studenoga 1854, a Biskup je naredio da se nastava obustavi od tog datuma pa dok se primopredaja ne obavi. Gimnazija je predana 26. studenoga 1854. Sutradan skolopi iziđoše iz gimnazije, a isusovci uniđoše. Za tri dana, 29. studenoga 1854, isusovački profesori započeh predavanja. Kolegiju je na upotrebu predana i krasna Crkva sv. Ignacija u neposrednom susjedstvu koja potječe još iz stare Družbe. Bilo je uloženo mnogo molbi da im se vrati i zgrada staroga isusovačkog kolegija uz crkvu (Collegium S. I.), ali vlasti nisu pristale jer je zgrada već od 1806. služila kao vojna bolnica.

Biskupu Jederliniću i o. Viscardiniju treba zahvaliti što su pozitivno riješene mnoge poteškoće s Vladom i što je kolegij krenuo u život s dobrim unutarnjim uređenjem i pravilnim odnosom prema građanima, među kojima se nisu svi slagali s tim da isusovci preuzmu dotadašnju c/k gimnaziju. Te su godine (1854) naši prestali djelovati u Trebinjskoj misiji, osim jednog patra koji je ostao do konca sljedeće godine. U ljeto te sljedeće 1855. preminu biskup Toma Jederlinić (+ 11. VIII. 1855) i bi sahranjen u kripti Crkve sv. Ignacija čije sinove je doveo u Dubrovnik. Ta je godina (1855) inače važna po tome što je bio zaključen Konkordat između Pija IX i mladog cara Franje Josipa I. Konkordatom su bili dokinuti mnogi nepravedni prosvjetiteljski i jozefinski zakoni¹⁷ upereni protiv slobode unutarnjeg ustrojstva Crkve. Vraćena su joj mnoga oduzeta prava, među kojima i pravo na vođenje škola. Kralj je pritom morao svladati mnoge poteškoće, jer su se takvom

14 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 154, bilješka 3.

15 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 154, bilješka 3.

16 A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 154.

17 Prosvjetiteljske i jozefinske zakone koji su omogućili pustošenje Crkve u hrvatskim zemljama vidi kod: Mile Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, Split 1996, str. 274–283.

sporazumu protivile utjecajne liberalne ličnosti koje su nastojale da Konkordat na svaki način spriječe. A kad ga nisu uspjele spriječiti, naknadno udvostručile napore da ga sruše ili mu onemoguće učinke. Tu njihovu zadrtnost osjetit će i isusovci u Dubrovniku.¹⁸

1.4. Život i rad kolegija s gimnazijom

Život i rad kolegija s gimnazijom u razdoblju od 1854. do 1868. svakako zaslužuje pozornost. Zločesti ljudi nisu prezali ni pred čim samo da isusovcima napakoste i da ih uklone iz gimnazije. Optužili su kolegij pred Kraljem za, tobože, rđav politički duh. Dakako da je Veličanstvo bilo jako osjetljivo, pa je provincijal pozvan da se izjasni. Da bi opovrgao optužbu, provincijal Francesco Čgano je prikupio pisana svjedočanstva iz svih krajeva Dalmacije u korist kolegija. To su autentična, pisana svjedočanstva biskupa, kapitularnih vikara, generalnih vikara, kanonika, kancelara, župnika i drugih svjetovnih svećenika; svjedočanstva provincijalnih i mjesnih redovničkih poglavara dominikanaca, franjevac i kapucina; napokon i uglednih ljudi, posjednika, vladinih namještenika, profesora, upravitelja škola i očeva naših učenika iz dubrovačkog kolegija. Provincijal je sačuvao originale, a Caru je poslao vjerodostojne prijepise.¹⁹

Druga uzbudljiva zgodica zbila se 1866. Talijanska je flota pod zapovjedništvom admirala C. Persana isplovila iz Tarantskog zaljeva i krenula u Jadran protiv austrijske mornarice kojom je zapovijedao austrijski admiral W. Tegetthoff, a u kojoj su bili većinom Hrvati. Na brodovima talijanske mornarice bile su razbojničke garibaldinske posade neprijateljski raspložene prema isusovcima, a grad su mogle napasti i radi pljačke. Od straha pred onim što bi se moglo dogoditi, naši su spakirali stvari i pripremili se za bijeg na turski teritorij, u Skadar. Persanova je mornarica 20. srpnja 1866. doživjela strašan poraz kod Visa, a isusovci su, oslobođeni od svakog straha, zahvalili Bogu.²⁰

Po preuzimanju gimnazije od skolopa školu je nastavilo pohađati stotinjak mladića, uključujući i sjemeništare, a sljedećih godina, kako joj je porastao ugled, porastao je i broj đaka na sto dvadeset. Među njima je uvijek bilo dvadeset pet do trideset sjemeništara. Poučavali su ih vrsni isusovački profesori i postizali zavidne rezultate, iako su morali slijediti raspored i metode austrijskih škola.²¹ Austrijska škola je bila teška zbog prenatrpanosti gradivom. Odmah nakon prve godine učilo se talijanski, latinski i hrvatski (slavenski), a od trećeg razreda još i grčki i njemački. Pet jezika! Naši su se profesori u praksi pridržavali vlastite isusovačke

18 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 155, bilješka 1.

19 Popratno pismo i svjedočanstvo zadarskog nadbiskupa P. D. Maupasa, vidi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 93–95.

20 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 193–194.

21 Austrijska osmogodišnja gimnazija odgovarala je talijanskoj šestogodišnjoj gimnaziji s dvogodišnjim licejem, a ispit zrelosti austrijske gimnazije (matura) odgovara ispitu što se u Italiji polagao nakon završenog liceja, dok se svjedodžba zvala »licenza liceale«. Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 154, bilješka 2.

metode koja pojedinom predmetu pridaje onu važnost koju zaslužuje u životu. Išli su za tim da odgoje mlade ljude koji će stranim jezicima ne samo govoriti nego će na njima također misliti i pisati. Koliko je to bilo teško, osjetilo se u predmetima retorike i filozofije. Kao profesor retorike isticao se p. Rizzardini koji je prije bio profesor retorike i direktor gimnazije sv. Katarine u Veneciji, a u filozofiji se isticao p. Čgano koji se nije zadovoljavao običnim poznavanjem stručnih naziva ili takozvanom propedeutikom, nego je tražio pravilan način razmišljanja. Ulaganjem velikih napora mladići koji su svršavali tu gimnaziju stekli su toliko znanja da su se mogli takmičiti s odraslima.²² Dubrovačka je gimnazija uskoro nadvisila ostale škole u Dalmaciji i tu bi prednost zadržala da nije 1868. Družba bila iz nje istjerana, a kolegij se dvije godine vodio kao »dispersum«, dok napokon nije bio i dokinut.

Dugogodišnji rektor p. Adelasio ističe našu metodu rada koja se primjenjuje gdje god je moguće, a čak dovodi do uspjeha. Prema njemu to su česta natjecanja kojima se unaprjeđuju razne vještine. Đaci su često na raznim jezicima pisali sastavke koji su i inače bili propisani, pripremali male akademije tijekom godine na kojima su uvijek bavili nastup: kao npr. u čast Djetetu Isusu, Svetoj Mariji, sv. Alojziju ili kojem drugom svecu. Oduševljenje za takav rad prenosili su naši profesori, koji su time pokazivali više duh ljubavi nego svoj interes. Njihov je interes bio samo razvoj mladog čovjeka. U tom radu isticali su se svi, a osobito o. Rizzardini i o. Lombardini. Adelasio bilježi da su se naši učenici isticali i vještinom u hrvatskom jeziku (*lingua slava*), što je priznao i neki zastupnik u Zadarskom saboru, potvrdivši da su oni u tom jeziku bolje poučeni nego mladići drugih gimnazija u Dalmaciji, a tog zastupnika inače nije s Družbom vezalo nikakvo prijateljstvo.²³

U jednoj se stvari ipak pretjeralo, osobito prema shvaćanju liberalnijih duhova. Učenici su naime na poticaj svojih profesora i odgojitelja prikupljali knjige moralno sumnjiva sadržaja i na koncu godine ih spaljivali. To će, među ostalim, biti velika zamjerka isusovcima. Josip Bersa piše da su se isusovci opirali svakoj Vladinoj naredbi, da nisu trpjeli ničije upletanje u svoju nastavnu metodu te se nisu nikako obazirali na duh novoga vremena, pa ih je Vlada otpustila iz škole, te je zavod 1868/69. sekulariziran.²⁴ Bersa je cijelo pitanje borbe liberala za škole jako pojednostavnio, pa nije uvjerljiv. No bez obzira na njegovo mišljenje, može se pretpostaviti da se talijanski isusovci nisu dovoljno suživjeli s probuđenom nacionalnom svijesću i borbom za nacionalno, političko, kulturno i gospodarsko ujedinjenje svih hrvatskih zemalja. Vrijeme takvog vrenja je vrlo osjetljivo i stranac se lako doživljava kao smetnja, makar bio i isusovac. Uostalom, Talijani su prošli isti proces u južnom Tirolu, samo je njihov »risorgimento« već bio završio.

1.5. *Bura nad kolegijem i njegovo uništenje*

Dobar uspjeh učenika i njihov vjersko–moralni odgoj uvelike su pridonijeli ugledu kolegija te su mu priznanje iskazivali i oni građani koji su se isprva (1854),

22 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 155, bilješka 2.

23 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 192, bilješka 1.

pod utjecajem propagande, prema njemu odnosili neprijateljski. Patri su brzo stekli poštovanje građana jer su se veoma trudili da uz rad u školi budu i njima na usluzi. U Crkvi sv. Ignacija radili su za spas i posvećenje ne samo svojih učenika, nego svih građana i hrvatskog i talijanskog jezika. Na poseban način njegovala se pobožnost prema Majci Božjoj i razvijala ljubav prema rimskome prvosvećeniku, Kristovu namjesniku. Oci su često odlazili iz kolegija i vlastite crkve, dapače i iz Grada, da i drugdje čine dobro. Njihove usluge najviše je uživao otok Mljet, gdje su naši držali određena imanja koja su bila glavni izvor kolegijskog prihoda. Vrijeme im ipak nije išlo u prilog. Svuda po Dalmaciji, pa i u Dubrovniku, bilo je dosta ljudi koji su, što zbog zavisti, što zbog mržnje prema Crkvi, ili zbog neuredne ljubavi prema vlastitoj naciji, činili sve da isusovce udalje iz škole. Oni to možda i ne bi uspjeli da nije bilo neprijatelja na višim i moćnijim mjestima. Bili su to oni opaki ljudi koji su se, na najveću nesreću Austrijske Monarhije, uvukli u Vladu uz zakletvu da će srušiti Konkordat i Crkvu ponovno učiniti službenicom civilne vlasti, a iz ruku joj oteti odgoj mladeži.²⁵

Napade na isusovački kolegij s gimnazijom stalno su pokretali određeni zastupnici u Bečkom parlamentu i u Dalmatinskom saboru u Zadru, žaleći se da je Vlada dala isusovcima prevelike povlastice. Unatoč ugovoru o preuzimanju gimnazije i unatoč ugledu koji je gimnazija brzo stekla, bečkoj liberalnoj vladi i njezinim postavljenicima u Zadru bila je trn u oku. Pokazalo se to već 1862. kad je za predsjednika maturalnog ispita poslan čovjek pun predrasuda. Četiri je đaka držao na ispitu šesnaest sati, ali su se oni sjajno iskazali. Iako pun predrasuda prema Družbi, bio je pošten i Vladi poslao najpovoljniji izvještaj o profesorima i učenicima. Sličan rezultat imali su maturalni ispiti i sljedećih godina, ali ni to nije ništa koristilo. Ministar školstva našim je profesorima naredio, među ostalim, da se podvrgnu vladinom kvalifikacijskom ispitu. Tim su dekretom pogažene sve povlastice koje je Družbi još 1836. udijelio car Ferdinand I²⁶ a potvrdio ih i Franjo Josip I pri utemeljenju kolegija 1854. P. Beckx je kao general reda odgovorio (1862) na tu naredbu sjajnim pismom plemenita i dostojanstvena stila, ali i ozbiljnih argumenata,²⁷ no odgovor nije dobio. Stići će tek koncem 1868. kad gimnazija već bude oduzeta, a kolegij »dispersum«.

U proljeće 1868. rektor kolegija p. Lombardini (1865–1868) primio je od vladinog namjesnika za Dalmaciju baruna Franje Filipovića dekret koji je bečka vlada izdala 17. ožujka 1868, sljedećeg sadržaja: »Redovnički red Družbe Isusove udaljuje se s dužnosti koja mu je bila privremeno povjerena poštovanim Ministarskim dekretom od 16. listopada 1854. (...) da se brine za javnu pouku u dubrovačkoj c/k gimnaziji; u tom zavodu morat će svoju djelatnost obavljati nastavničko

24 J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*, Zagreb 1941, str. 203.

25 Konkordat je doista bio srušen 1870.

26 Vidi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, Note e documenti, p. 318–320, osobito točka 4. Risoluzione Sovrana di Ferdinando I, 19. marzo 1836.

27 Vidi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, Note e documenti, p. 321–325, Pismo p. Beckxa ministru bogoštovlja i školstva.

tijelo koje će se uspostaviti putem slobodnog natječaja prema propisima zakona koji vrijede za državne gimnazije (...).²⁸ Tako je jednim potezom pera bio raspušten naš kolegij, a da zato nije naveden nijedan razlog pod suncem; niti se s Družbom o tome razgovaralo, niti je bila barem obaviještena, niti joj je data ikakva mogućnost, nakon što je (da se i to zna!) narodu učinila velike usluge. Školska godina 1867/68. ipak je uredno nastavljena i završena u savršenom redu. Posljednjih školskih dana neki je gospodin (iako je u kolegij došao kao predstavnik Vlade) izjavio: »Do sada sam znao u kakve ruke povjeravam svoje sinove, ali od sada ne znam u kakvima će se naći.«²⁹

Osvrćući se na Dekret o otpustu isusovaca, p. Adelasio u svom zapisu zahvaljuje ministru što je, makar i nehotice, pružio o njima dragocjeno svjedočanstvo, jer za svoj čin nije mogao navesti nijedan valjan razlog: »Nije ni zbog kakve njihove krivnje jer nijednu ne navodite u svom Dekretu; nije zato što bi bio raskinut ugovor između vas i isusovaca jer nijedan čestit čovjek ne raskida neispunjen ugovor bez opravdana razloga u vrijeme njegova trajanja; pogotovo nije razlog to što isusovci ne bi htjeli prihvatiti vašu metodu i podvrći se profesorskom ispitu jer su ono prvo već gotovo sasvim usvojili, a što se drugog tiče, naš je general p. Beckx već prije predložio nacrt o uskladbi.« Adelasio zaključuje da njegovome činu nije razlog ništa drugo nego Ministrova despotska volja, kojom se očituje izopačen duh koji vlada u Austriji sa željom da Crkvi preotme škole, i pritisak što ga vrše neprijateljske nam osobe.³⁰

Dokinuće kolegija našima je zaista nanijelo bol. Ne zato što bi Družbi bila nanesena šteta, premda je i toga bilo, nego zbog nepravde samog čina i tiranskog načina kojim se je postupalo, iz čega se dalo naslutiti i buduće progone. Vladina surovost pokazala se i time što se nije pobrinula ni za otpremninu, ni za smještaj, ni za uzdržavanje otpuštenih isusovaca, kao što se 1854. pobrinula za skolepe, a to je bilo čak godinu dana prije sklapanja Konkordata (1855). Godina 1868. nagovijestila je i njegovo skorašnje dokidanje, koje će uslijediti 1870.

U dubrovačkom sjemeništu nije, čini se, tih godina bilo posebnih dogodovština. U njemu su boravili ravnatelj, duhovnik i po jedan ili dva brata pomoćnika. Naših prefekata nije bilo jer su na tu službu postavljeni stariji klerici koji su se isticali studijem i vladanjem. Kao ravnatelji su se izmijenili: o. Adelasio (1853–1861), o. Bosio (1861–1865), o. G. B. Dionisi (1865–1868) i o. G. Lombardini (1868–1869). Isto tako nema se što posebno reći ni o misijama. Vodili su ih o. Ayala i o. Giuriceo, a povremeno bi im se pridružio i treći misionar.³¹

28 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 254. i pripazi na bilješku br. 1: »Taj dekret navodi se prema jednom pismu datiranom u Zadru 17. ožujka 1868, što ga je zadarski vladin namjesnik F. Filipović uputio rektoru p. Lombardiniju kao rektoru. U njemu se saopćava da je njegova ekscelencija Gospodin Ministar kulta i školstva navedeni dekret izdao 6. ožujka 'na temelju ovlaštenja koje je dobio od Cara s Vladinom rezolucijom od trećeg dana toga mjeseca'«.

29 A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 255.

30 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, bilješka 2, p. 254–255, prema rukopisu p. Adelasija.

31 O misijama se opširnije govori u životopisu te dvojice vodećih misionara koji su u kolegiju nalazili predah od svoga teškog posla.

1.6. Kolegij je »dispersum«, nastaje rezidencija, ostaju progoni

Nepravedan i ponižavajući dekret u većini je Dubrovčana probudio veliku sućut i poštovanje prema Družbi, te su našima iskreno iskazivali ljubav. Nakon oduzimanja gimnazije morali su napustiti i stan u školi, te je kolegij postao »dispersum« (raspršen). Većina patara i braće razmještena je po raznim kućama provincije, a tek nekolicina je ostala u Dubrovniku. Nastanili se u vrlo skućenim prostorijama iza apside Crkve sv. Ignacija i nastavili djelovati za dobro duša gotovo jednako kao i prije ukinuća kolegija. Bio je to početak Dubrovačke rezidencije. Prvi superior bio je o. Francesco Bosio (1868–1870) koji je od 1861–1865. bio rektor sjemeništa. On je prethodne godine još pripadao kolegiju, a pružio je svjedočanstvo herojske ljubavi prema bližnjemu. Tijekom ljeta 1867. u Mandalini i Mlinima dva i pol mjeseca je harala teška kolera. Od osam stotina ljudi pedeset ih je umrlo. Bosio je vrlo požrtvovno pomagao župniku. Po žarkom je suncu obilazio sela i pomagao gdje god je možda bio koji bolesnik. Nije bio liječnik da pomogne tjelesnom ozdravljenju, nego se kao liječnik duša brinuo se za njihovo ozdravljenje. U bolesnička je boravišta unosio molitvu, dijelio sakramente i iskorjenjivao psovku. Govorio je da je mjesto snašla teška nevolja kao ozbiljna Božja opomena i kazna za strašan grijeh psovke. Ljudi su mu se veoma divili i za svoje djelo dobio je pohvalu u javnim novinama. Svi su bili uvjereni da su svoj život za dobro bližnjega spremna izložiti i sva njegova subraća isusovci, a ne samo on. No tada ih je zadesila još jedna kušnja. Izgubivši rad i stan u gimnaziji, izgubili su i pravo upotrebe Crkve sv. Ignacija. Ipak, Carevom odredbom uskoro im je bila vraćena na upotrebu, tako da su 3. prosinca 1869. u njoj veoma svečano proslavili drugo stoljeće izbora sv. Franje Ksaverskog za drugotnog zaštitnika Grada.

Za isusovačko boravište služile su dvije male prizidnice iza apside Crkve sv. Ignacija. Po starinskom broju kakvim su se obilježavale kuće prije potresa 1667, a koji se vidio na jednoj od njih, stručnjaci zaključuju da te prizidnice spadaju u stare dubrovačke kuće iz predpotresnog vremena. Nakon ukinuća Družbe njima je raspolagala država. Od 1852. unajmljene su za kuću pučkih misionara (»domus missionariorum«) ili rezidenciju za koju su uredno plaćali najamninu osam stotina kruna godišnje.³² Isusovci nisu ni tu mirno živjeli. Od samostana sv. Katarine u kojem je francuska okupacijska vlast 1808. organizirala gimnaziju namjesto u starome isusovačkom kolegiju koji je uzela za bolnicu, rezidenciju dijeli samo uska ulica. Prizemni kućni hodnik bio je najkraći spoj između gimnazije i crkve, pa su se tim hodnikom služili i đaci dok su isusovci vodili gimnaziju. Novo ravnateljstvo gimnazije je tražilo da taj hodnik bude i dalje otvoren, iako ni obilaznim putem nije daleko do crkve. Došlo je do prepirke i sudskoga spora. Vlada je odlučila isusovce istjerati iz tih dviju kućica i iznajmiti ih dvjema građanskim obiteljima. Isusovci su kao dugogodišnji najmoprimci i uredni platiše smatrali da im je povrijeđeno pravo prednosti, pa su povelili sudski spor koji će završiti tek 9. rujna 1889. Vlada nije čekala sudsko rješenje spora, što bi bilo normalno, nego je 5. lipnja

32 *Nachrichten der Österreichischen Provinz*, Nr. 8. (1911) S. 73.

1873. u deset sati prije podne poslala žandare koji opkoliše kuću. S njima je došao i direktor gimnazije kao imenovani državni komesar za izvršenje iseljenja. Starješina Ilirske misije (1859–1887), a tada i kućni starješina rezidencije (1870–1875), bio je o. A. Ayala. On izađe pred komesara i rekne: »Naša parnica još nije okončana i ne popuštamo!« Komesar je na to dao razvaliti vrata te su silom i protuzakonito iselili redovničku zajednicu te tako izvršili naručeni »befel«. ³³ Cijeli su prizor promatrali susjedi koji su bili svjedoci vladine grubosti i učas raznijeli tu vijest gradom. Saznao je to i biskup Zaffron, pa pozva izbačene redovnike k sebi na ručak, a isto učiniše i oci franjevci, pa trojica pođoše biskupu a ostali k franjevcima.

No i nakon dugoga ljetnog dana, kakav je bio, stići će noć, a gdje će prenočiti izbačeni isusovci? Božja providnost pribavila im je sklonište baš kakvo priliči siromasima. Bila je to jedna uska i neudobna kuća nasuprot bočnome ulazu u crkvu. Našao ju je vlastelin Sabino de Giorgi. Tada joj je vlasnik bio g. Maldini, a kasnije će prijeći u posjed obitelji Uzović. Ugovor o najmu na dvije godine bio je sklopljen tek 7. srpnja 1873, uz godišnju najamninu od stotinu i osamdeset forinti. Isusovačku zajednicu tada su tvorili oci koji su djelovali u Crkvi sv. Ignacija i misionari koji su gotovo stalno bili na putu. Potonji su imali vlastitog superiora koji je ponekad bio i superior kuće. U godinama o kojima govorimo misionare je stalno vodio o. Ayala. Skučeni stambeni prostor u kući Maldini te udaljenost od ostalih hrvatskih krajeva potakao je misionare da potraže prikladnije rješenje, pa o. Ayala prvih dana 1879. prenosi njihovo sjedište u Split, kako je bilo i u staroj Družbi. U Dubrovniku je zajednica time bila smanjena i ostala u kući Maldini, koja je u međuvremenu prešla u vlasništvo obitelji Uzović. U toj kući isusovci su s prekidima boravili petnaest godina (1873–1885) U staru rezidenciju vratiše se opet 1885, ali ostadoše samo do 1907, kad se ponovo vratiše u kuću Uzović, jer je staru rezidenciju trebalo popravljati.

1.7. Prvo udaljavanje iz sjemeništa 1869.

Nakon izгона iz gimnazije isusovci nisu mogli dugo ostati ni u sjemeništu. Sjemeništarci su naime nastavili pohađati javnu gimnaziju koju su, nakon isusovaca, vodili svjetovni profesori liberalističkog duha, neskloni strancima makar bili i isusovci, pa su sjemeništarce bunili protiv njih. U takvoj situaciji postalo je gotovo nemoguće upravljati sjemeništem. Samo na veliku molbu biskupa Vincenca Zubanića (1856–1870), također Krčanina, pristali su naši na jednu »probnu godinu«. Rektor te probne godine (1868/'69.) bio je o. G. Lombardini, čovjek bez predrasuda i spreman da se do kraja žrtvuje za dobro bližnjih. Sve je nekako išlo do potkraj lipnja 1869. kad je u zadarskim novinama *Il Nazionale* osvanuo *Appello dei chierici di Ragusa al loro Vescovo*. U apelu je rečeno da isusovci sprečavaju razvoj hrvatskoga (slavenskog) jezika i da ne odgajaju na suvremen način, pa se od biskupa zahtijeva da ih udalji iz sjemeništa i da zavod više ne povjerava ni isusovcima ni ikojim drugim redovnicima. Taj apel nije napisao sjemeništarac, čak ni od onih

33 Usporedi: Dragičević S., *Vijesti, Glasilo »Društva sv. Ignacija«*, 1934, br. 3–7, str. 22.

starijih koji su se već nazivali klericima, nego jedan od najistaknutijih svećenika, koji je uskoro bio prepoznat. Budući da naši nisu mogli dobiti odgovarajuću zadovoljštinu, shvatili su da sjemenište više nije mjesto njihova rada. I pošto je završila školska godina, povukoše se. O sebi i o svom radu dobili su dosta povoljan sud biskupa i kanoničke komisije. Zavist i nacionalna strast nekih u kleru istjerala je Družbu Isusovu iz dubrovačkog sjemeništa koje je tada ne samo prestalo cvasti, nego skoro i živjeti.³⁴

1.8. Ponovno u sjemeništu od 1876.

Sedam godina nakon napuštanja sjemeništa, u proljeće 1876. kad je po drugi put došao u Dubrovnik p. Adelasio (prvi rektor tog sjemeništa), biskup Ivan Zafro (1872–1881) ga pozva da se vrati u sjemenište na svoje nekadašnje polje rada. Dobivši suglasnost p. Provincijala, prihvatio je poziv. Našao se u sjemeništu samo s tri dječaka koje je morao najprije poučavati predmete iz osnovne škole, a onda ih polako učiti i latinski. Iduće godine imao je nove školarce i nove profesore — opet isusovce. Zaključeno je naime da se otvori interna škola. Sjemenište se u kratko vrijeme oporavilo i doskora je stiglo do svih osam razreda gimnazije s više od šezdeset sjemeništara i s učiteljima koji su svi bili isusovci, osim trojice svjetovnih svećenika. Pitomci su napredovali u pobožnosti i bili su svima na veliku utjehu. Vlada je, u skladu sa svojim običajima, i u tu gimnaziju slala svoje nadzornike, ali nije mogla drugo goli pohvaliti čak i profesore, osobito patre Ferrazzija i Crociolanija [prešutit ćemo one koji (do 1910) još nisu otišli da otpočinu u Gospodinu]. Za jednog patra profesora školski je nadzornik rekao: »Volio bih da ga mogu podijeliti u komade, i po jedan komad staviti u svaku školu u Dalmaciji.«³⁵ Unatoč lijepom uspjehu, a možda i baš zbog njega, opet je protiv naših pokrenut surov i nemilosrdan rat.

1.9. Drugo udaljavanje iz sjemeništa 1887.

Dalmatinski »slavisti« su 1876. nastojali na svaki način ukloniti talijanske isusovce iz sjemeništa. Najgori među njima, i vođe pokreta, mrzili su Crkvu kao takvu, a ne samo isusovce. Prožeti slijepom mržnjom na sve što nije hrvatsko, običavali su tu mržnju nazivati ljubavlju prema domovini. Ta nacionalna groznica, više ili manje povezana sa željom da isusovci odu, previše je, nažalost, obuzela i neke u kleru, čak i one na istaknutijim položajima. I kao što se obično dogodi, ta je groznica prešla s njih i na neke sjemeništara. Unatoč tome sjemenište s internom gimnazijom nastavilo je napredovati.

Zbivanja izvan sjemeništa bila su takva da se moglo predvidjeti kako talijanski isusovci neće moći još dugo ostati u Dalmaciji, a pogotovo ne u dubrovačkom i zadarskom sjemeništu. Premda su poznavali svoju situaciju, naši su i u takvim okolnostima čvrsto ostajali na svom mjestu, gdje ih je Bog postavio. Morali su biti

34 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, 255–257.

35 A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 315, bilješka 1.

krajnje strpljivi i razboriti, tim više što je i među onom trojicom spomenutih biskupijskih svećenika koji su surađivali kao profesori koji možda potajno ali sigurno ratovao protiv nas i pospješivao ono što će se dogoditi 1887. za biskupa Mate Vodopića (1882–1894).

Nakon o. Adelasija, koji je bio rektor sjemeništa 1876–1884, na tu je službu došao o. Giuseppe Difendente Fenili (1884–1887). Naši neprijatelji, bijesni od srdžbe i mržnje protiv nas, napali su nas vrlo opasno, ali nam, hvala Bogu, nisu naškodili. No nisu se ni primirili. Napokon smisliše krajnje podli plan u koji uvukoše i sjemeništarce. U najvećoj tajnosti pripraviše pobunu koja će svoj vrhunac doseći noću 13/14. siječnja 1887. Te noći, pred vratima sobe u kojoj je spavao ministar o. Pietro Nani–Mocenigo, neki sjemeništarci položili su pod plakat s naslikanim srcem, a stolni nož tako da vrškom zabada u srce. Napisali su i poruku: »Vendetta! Vendetta! Morte!« Učitelju Albertu M. Grossiju razbili su sobna vrata, a pri povlačenju u spavaonice polomiše i slike u hodnicima. Ujutro su svi sjemeništarci bili u punoj pobuni. Neki jer su sami tako odlučili, a neke su na to potakli oni prvi, osobito one srednje i mlađe dobi. Sve su to mogli smisliti i voditi samo ljudi kojima je strast pomutila pamet, te savjest više nisu ni osjećali, tim više što su za svoje planove izrabili sjemeništarce. Siroti patri nisu takvo što očekivali. Osjetiše se teško poniženi i ožalošćeni te se gotovo svi povukoše iz sjemeništa i odoše u vilu sestara službenica milosrđa. U zavodu ostadoše samo dvojica da sjemeništarce predaju biskupu. Taj noćni skandal Družbu je moralno prisilio da napusti zavod.

Svjetojni svećenici kojima je biskup povjerio upravu sjemeništa nastojali su u kući uspostaviti kakav takav red. Biskup je osobno došao u sjemenište i situacija se malo smirila. Neki su se ispričavali za ono što se dogodilo. Nakon nekoliko dana naši su nastavili sa školskom nastavom. Bilo je ipak preočito da su za popravak nastale štete poduzete tek polovične mjere, pa su naručitelji bune bili hladni nad činjenicom da smo ostali u upravi sjemeništa, dok su se drugi ispričavali da se ne bi na njih sumnjalo. Među onima koji su nam pružali podršku našao se i kanonik Radoničić.³⁶ Konac školske godine bio je još daleko. Naši su pokazali zadivljujuću strpljivost, velikodušnost i ljubav u nastojanju da đacima ne propadne školska godina. Uvelike nas je tješio napor biskupa i mnogih iz klera da nas odvrate od napuštanja zavoda. Bilo je ipak nemoguće da ostanemo na dulje razdoblje. Svakoga od naših tješilo je svjedočanstvo mirne savjesti da smo sve činili na dobro đaka i da smo od njih prije zaslužili znakove zahvalnosti nego znakove tako okrutne mržnje. U dugim razgovorima s đacima o demonstraciji te noći nije bilo nijednog, pa ni od najopterećenijih krivnjom, koji bi ustvrdio da mu je bilo koji od patara nanio bilo kakvu uvredu. Svi su složno tvrdili da se ne radi ni o kakvoj osobnoj mržnji, nego jedino o nacionalnoj strasti. Dapače, otkriveni su svećenici koji su bili glavni autori tog skandala.³⁷ U srpnju 1887. došao je u Dubrovnik provincijal o. Gioachi-

36 Njegovo pismo p. G. Bruschiu vidi u A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 316, bilješka 1.

37 Usporedi: A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 317. bilješka 1. — Aldegheri im ipak ne navodi imena, poštujući tako i nakon smrti njihov dobar glas.

no Maria Vioni (prov. po drugi put od 25. ožujka te godine) s čvrstom odlukom da se ničim ne da odvratiti od neopozivog napuštanja sjemeništa. Uzaludne su bile sve molbe biskupa, uglednoga klera i građana. Naši su otišli.

1.10. Ponovno samo rezidencija

Napustivši 1887. sjemenište, isusovci nisu napustili i Dubrovnik. U kleru je bilo vrsnih pojedinaca koji su tih dana otvoreno pokazali da su nam prijatelji i vrlo uspješno nas uvjeravali da nered one noći nije smanjio Družbin ugled u Dubrovniku. Radovalo ih je što ostajemo barem u rezidenciji u kojoj će se sljedećih godina učiniti mnogo dobra. Te iste godine preminula su dva svećenika, kolovođe u skandalu koji se zbio. U narodu je to protumačeno kao Božja kazna i učvrstilo se uvjerenje u našu nevinost. Naši neprijatelji su se radovali zbog našeg odlaska iz sjemeništa. Smatrali su to svojom sjajnom pobjedom iz koje će uslijediti veliko dobro za domovinu, pa su od tada svoje djelovanje usmjerili protiv isusovaca u Zadru. U svemu tom zbivanju može se vidjeti da neuredna ljubav prema vlastitom jeziku i vlastitoj naciji može i osobe sveta životnog poziva odvesti u nevjerojatne zablude.

Oci iz rezidencije s Crkvom sv. Ignacija želi su tako lijepe uspjehe da Družba nije požalila što je ostala u Dubrovniku, makar i lišena svoga poslanja da poučava i odgaja mladež. S vremenom se prišlo i unutarnjem uljepšavanju crkve. Dvije godine (1894–1895) naš je brat Antonio Moscheni (+16. XI. 1905) neumorno izrađivao slike i ornamente. Kod glavnog oltara je popravio dvije affresco slike koje je nekoć izradio Caetano Garzia, učenik glasovitog slikara Francesca Solimena (+1747). U povijesti rezidencije čitamo da su te Caetanove slike bile toliko propale da su se jedva i obrisi prepoznavali. Brat Moscheni ih je stručno očistio i tako uspješno obnovio da su izgledale kao nove. Naslikao je i affresco sliku sv. Stanislava Kostke i sv. Ivana Berchmansa nad ulaznim vratima kod velikog oltara, ali se te slike ne smatra visokim umjetničkim dometom. Mnogo je radio i na ornamentima oko oltara i kapela. Posebno se ističu kapele sv. Josipa i sv. Franje Ksaverskog. Ti i drugi zahvati tražili su velike izdatke, pa smo pri tom osjetili posebnu pomoć Providnosti.

Patri su svim snagama razvijali pobožnost Srcu Isusovu kojemu se pripisuju i brojni prijelazi šizmatika na katoličku vjeru. Godine 1885. zajednica je iz kuće »Uzović« ponovno prešla u kuću iza apside Crkve sv. Ignacija sa željom da ona postane trajno naša, ali su ostali samo do 1907. jer je kuću trebalo obnavljati i preseliše se opet u kuću Mihovila Uzovića.

1.11. Obrana vremenitih dobara

Vladin postupak s našima nanio je Družbi veliku nepravdu i materijalnu štetu. Radilo se o Crkvi sv. Ignacija i o vremenitim dobrima koja su pripadala kolegiju kao dotacija. Jedno takvo dobro bio je i otok Mljet. Glasoviti talijanski isusovac Daniele Farlati (1690–1773) u svome povijesnom djelu *Illyricum sacrum* navodi da je nekadašnji benediktinski samostan u Govedarima sa svim imanjjima pripadao našem dubrovačkom kolegiju kao dotacija. Kasnije je pod austrijskom vlašću za-

veden u »religiozni fond« za izdržavanje škola, pa je pripadao javnoj gimnaziji u Dubrovniku koju su vodili skolopi, a naši su je od njih preuzeli 1854. Od te godine pa do 1868. kad je gimnazija našima oduzeta, na Mljetu su obično boravila dva patra i jedan brat. Najduže je bio o. Hilarije Odachowski (+17. I. 1869) kao dušobrižnik i upravitelj materijalnih dobara. Cijeli otok moglo bi se nazvati mjestom trajnih misija. Oci nisu bili zadovoljni samo time da upravljaju vremenitim dobrima, da propovijedaju i ispovijedaju, nego su, uviđajući krajnju potrebu, 1867. osnovali i školu za dječake. Kad su sljedeće godine (1868) morali otići, siromašni su se otočani osjećali kao ovce bez pastira. Osim dobara na otoku riječ je bila i o nekim drugim dobrima.

Teško je bilo miriti se s nasiljem, pa su neki odlučili povesti pravni spor protiv Vlade za povrat dobara. Neposredni povod spora bilo je nasilje što ga je učinilo laičko vodstvo gimnazije nad redovničkim prostorom, kad su razbili vrata koja su vodila u hodnik »naše kuće« i kroza nj u crkvu. Isusovačka zajednica se tome protivila jer je to bilo zadiranje u njezino boravište, a u crkvu se moglo i zaobilaznim putem pa na bočna vrata. Dopuštanjem poglavara spor je vodio o. Angelo Manganoti. On je zastupao mišljenje da su sva crkvena dobra sveta i da ih Vlada nema pravo prisvajati. U ta dobra ubrojio je bivši Samostan sv. Katarine s pripadnim posjedom, stari isusovački kolegij s pripadnim dobrima, Crkvu sv. Ignacija i vilu u Gružu. Zahtijevao je da Vlada vrati isusovcima navedena dobra i da im nadoknadi nanesenu štetu.³⁸ Parnica je počela 1875, a završila 1889. Rezultat je bio bitno ispod onoga što je Manganoti očekivao, a kućnim i višim poglavarima zadala je dosta posla i pisanja. O. General je 1875. poslao u Dubrovnik p. Adelasija da pomogne u vođenju parnice. Iskusni i razboriti Adelasio je kasnije zapisao da je parnica koju je vodio naš p. Manganoti zahtijevala velike izdatke, da je bila vođena verbalno prežestoko i s premalo dobra primjera, a na kraju je završila bez osobite dobiti. Vlasništvo Sv. Katarine nije spadalo na nas, vilu u Gružu dobili bismo i bez parnice jer je neosporno bila naša, baš kao i vrijednost godišnjeg uroda maslina na Mljetu iz 1868. koji nismo mogli pobrati. Puno bolje smo mogli proći s nagodbom bez parnice. Treba pohvaliti Manganotijevu dobru nakanu da se iz ruku laika istrgnu oduzeta crkvena dobra, jer su ona prema njegovu sudu, sveta. I prema onome što su napisala dva ozbiljna oca dobro upućena u takve sporove, naša bi stvar bolje prošla da se postupalo razboritije, s blažim i umjerenijim riječima, da se sačuvao mir i da se radilo više u skladu s našim Institutom.

Nakon četrnaest godina došlo je do prijateljske nagodbe koja je potpisana 24. ožujka 1889. Prema toj nagodbi Družba je za vazda dobila Crkvu sv. Ignacija, a kao miraz te crkve pripala joj je isto tako u apsolutno i slobodno vlasništvo vila u Gružu; nadoknađena joj je vrijednost godišnjeg uroda maslina na Mljetu koje isusovci 1868. nisu mogli pobrati i neke teološke knjige. Družba se morala odreći svakog prava na stari kolegij koji je bio prenamijenjen za vojnu bolnicu, a kao nadoknadu za to odreknuće dobila je jednu malu svotu novca. O prolazu kroz isuso-

38 Usporedi: S. Dragičević, *Vijesti, Glasilo »Društva sv. Ignacija«*, 1934, br. 3–7, str. 22–23.

vački hodnik postignut je sporazum tek 9. rujna. Njime se gimnazijalcima dopušta prolaz našim hodnikom na službu Božju u nedjelje i blagdane, uz neke uvjete.³⁹ O nastupu o. Manganotija moglo bi se reći onu poznatu: »Tresla se brda, rodio se miš.«

1.12. *Napokon svoji u svome*

Isusovci su već 26. ožujka 1870. izrazili Vladi želju da kupe staru isusovačku kuću iza apside crkve, ali im to nije bilo omogućeno. Da se to ostvari, morali su čekati punih četrdeset godina. Razlozi su vjerojatno bili političke naravi. Napokon zamoliše biskupa dr. Josipa Marčelića (1894–1928) da on kupi tu kuću za sebe. Biskup je to i učinio, a onda ju je, uz privolu Vlade, prodao isusovcima. »Novac za kupnju kuće darovao je dubrovački patricij gospodin Ignaz Ammerling, poznat po svojoj dobrotvornosti, rođen 18. kolovoza 1830. kao i car Franjo Josip I.«⁴⁰ Kuća je onda bila popravljena, a nadograđene su još tri sobe s hodnikom za naše goste. Za popravak kuće skupljani su milodari. Skupljao ih je naš kućni liječnik dr. Franjo Trošić, inače pročelnik Marijine kongregacije. Najveći darovatelj bio je opet vitez Ammerling koji je darovao deset tisuća austrijskih kruna. Njegova slika nalazi se u prizemnoj sobi. Među drugim darovateljima spominju se: biskup dr. Josip Marčelić, msgr. Jakov Vukičević, orguljaš naše crkve, župnik iz Lopuda vlč. Antun Kovačević i neki drugi. Kućni povjesničar izvješćuje da su naši oci i braća ušli u tu sada svoju i obnovljenu kuću 16. studenoga 1910, a od 1. siječnja 1911. cijela je Dalmacija pripojena Hrvatskoj misiji Družbe Isusove u sklopu Austrijske provincije, a time počinje novo razdoblje života i povijesti.

Iako bi to zaslužili i mnogi drugi, dodat ćemo još nešto samo o redovničkom bratu koji je u Dubrovniku proveo pedeset godina. Bio je to Antonio Bonato (+ 4. IX. 1904) rodnom iz Verone. U Dubrovnik je došao kao mladi redovnik i u Crkvi sv. Ignacija položio zadnje zavjete. Obavljao je sve kućne poslove što ih traži svakodnevni život, pa i više od toga. Zbog tjesnoće prostora na tlu, skrbni je brat smjestio kokošinjac na najgornjem katu zvonika. Nije zabilježeno je li se zvono ravnalo po pijetlu ili pijetao po zvonu, ali je kokošinjac odzvonilo kad se zapalio, a nitko ne zna kako. Dobri brat uskoro dobi od provincijala telegram da se odmah preseli u Veneciju. Sigurno ne zato što tamo ima više zvonika za kokošinjac, nego da ne bude na podsmijeh u Dubrovniku. Kod odlaska nitko nije spominjao ni kokošinjac ni požar, ali se dobri brat do smrti sjećao Dubrovnik. U svoje posljednje dane priznao je to o. Dragičeviću koji ga je posjetio u Gorici: »Nikad ne mogu zaboraviti na moj dragi Dubrovnik, ta u njemu sam proživio pedeset godina. Doživio sam lijepih, krasnih uspomena!«⁴¹

39 O svemu opširnije u: S. Dragičević, *Vijesti, Glasilo »Društva sv. Ignacija«*, 1934, br. 3–7, str. 22–23. i A. Aldegheri, *Op. cit.*, p. 319, kao i u rukopisu p. Adelasija G., *Alcune memorie per servire alla Storia della Compagnia di Gesù in Dalmazia dalle origini fin dopo l'anno 1893*, AHPDI, Zagreb, Jordanovac 110.

40 *Nachrichten der Österreichischen Provinz*, Nr. 8. (1911), S. 73.

41 S. Dragičević, *Spomenica pokojnika... II. dio*, sveščić I, str. 94, arhiv HPDI, Zagreb, Jordanovac 110.

2. Djelovanje u Zadru

Nakon Napoleonova sloma u proljeće 1814. austrijska je vojska okupirala Dalmaciju, teritorij bivše Dubrovačke Republike, i Boku Kotorsku. Time se vlast Habsburške Carevine vratila na hrvatski Jadran, s kojega ju je za kraće vrijeme istisnuo Napoleon, i ostat će cijelo jedno stoljeće. Odlukom Bečkoga kongresa 1815. postali su to stalni posjedi Austrijske Carevine. Patentom austrijskog cara Franje I od 3. kolovoza 1816. ta su područja tretirana kao posebna upravna cjelina s talijanskim kao službenim jezikom. Od 1817. ta se cjelina naziva Kraljevina Dalmacija. Kao »kraljevina« (»krunovina«) odvojena je od hrvatskih zemalja i podvrgnuta tijelima središnje vlasti u Beču, sa Zadrom kao glavnim gradom i upravnim središtem. Tako će ostati do 1918.⁴²

Bečka je vlast reorganizirala cjelokupnu civilnu i crkvenu upravu. Budući da je Zadar bio sjedište carskog namjesnika, odredila ga je i za glavno crkveno središte. Pod pritiskom Beča papa Leon XII je 30. lipnja 1828. bulom »*Locum Beati Petri*« sankcionirao provedenu reorganizaciju i Zadar je postao metropolitansko sjedište cijele Dalmacije. Prastare nadbiskupije i metropolije Splitska i Dubrovačka svedene su na rang biskupija i podvrgnute Zadarskoj metropoliji. Sve će to imati dalekosežne posljedice za crkveni i narodni život. U drugoj polovici 19. stoljeća u taj su život utkani i isusovci, uglavnom Talijani, jer je Hrvata u tom redu tada bilo vrlo malo.

2.1. Zadarsko dječjačko sjemenište

Zadar je starodrevna biskupija, a od 1154. nadbiskupija. Školu za mlade klerike imao je već u 13. stoljeću, a 1658. nadbiskup Bernardo Florio (nadb. od 1642–1656) je ustrojio sjemenište prema smjernicama Tridentinskog sabora. Zgradu je podigao nasuprot ulazu u katedralu. Sjemenište se po njemu zvalo »Florio«. Primalo je samo kandidate za budući gradski »latinski kler«. Za selo u kojem se glagoljalo kao i na otocima nadbiskup Mlečanin nije mario. Tek je nadbiskup Vicko Zmajević, svjesni rodoljub, (nadb. od 1713–1746) uviđao potrebu za sjemeništem u kojem će se školovati budući glagoljaški kler (per clero della campagna), pa je u tu svrhu podigao odgovarajuću zgradu tik do katedrale. Sjemenište ipak nije otvorio jer nije imao dovoljno sredstava za njegovo uzdržavanje, nego je to učinio njegov nasljednik nadb. Mate Karaman (nadb. od 1713–1745), davši ustanovi ime po njezinu utemeljitelju — »Vicko Zmajević«. Kasnije su sjemeništa ujedinjena u jedno pod kraćim govornim nazivom »Zmajević«. Ujedinjeno sjemenište je u kasnijoj dobi imalo obično trideset do četrdeset đaka koji su pohađali gradsku gimnaziju. Kad je austrijska vlast uvela u Zadru centralno bogoslovsko sjemenište za cijelu metropoliju (Studium theologicum latinum), privremeno ga je smjestila u »Zmajeviću«, a mali sjemeništari su potražili smještaj po privatnim kućama. To

42 Usporedi: I. Perić, Položaj Dalmacije u Austrijskoj Carevini, u: *Povijest Hrvata, 2. knjiga*, Zagreb 2005, str. 496.

se nije pokazalo dobrim, pa je nadbiskup Josip Franjo Nowak (nadb. 1823–1843), Čeh po narodnosti, opet otvorio gimnazijsko ili malo sjemenište u jednoj zgradi blizu Crkve sv. Krševana, a sjemeništarcu su i dalje pohađali gradsku gimnaziju. Jedno vrijeme bio im je odgojiteljem i don Pietro Doimo de Maupas, budući nadbiskup.

2.2. Dolazak isusovaca u Zadar

Pohađanje javne gimnazije nije pogodovalo razvoju pobožnosti kod sjemeništaraca ni obdržavanju sjemenišne discipline, pa je novi nadbiskup Pietro Doimo de Maupas (nadb. 1862–1891)⁴³ odlučio potražiti drugo rješenje. Kao metropolit znao je za lijepe rezultate što ih postiže dubrovačko sjemenište s vlastitom gimnazijom pod vodstvom isusovaca, pa odluči da i zadarsko sjemenište povjeri istoj Družbi Isusovoj, s tim da se otvori i privatna gimnazija. Provincijal Venetske provincije p. Francesco Čgano o tome piše ovako: »Kad sam se u svibnju 1865. vraćao s obilaska Dubrovačkog kolegija, na prolasku kroz Zadar primio me nadbiskup i izložio mi svoju namisao, ne bi li razabrao Družbino raspoloženje. Obojica smo razgovarali o poslu ali bez ikakve odluke, a ja sam si uzeo vremena da o toj stvari promislim. Nakon dva mjeseca, on je izrazio spremnost da sjemenište preda Družbi, i prijedlogu priložio molbu. Pošto je zamisao sazrela, i pošto se uvidjelo da bi moglo biti korisno za Crkvu i na slavu Božju, Družbini su poglavari pristali da prihvate upravu i školu u sjemeništu, prema ugovoru koji je sklopljen s nadbiskupom u uzajamnoj suglasnosti.«⁴⁴

Prema sklopljenom ugovoru Družba se obvezala da za spomenuto sjemenište dade devet ljudi koji će imati punu slobodu upravljanja i odgoja mladića, kao i poučavanja po vlastitoj metodi, poštujući prava nadbiskupa kao prirodnoga ravnatelja sjemeništa. Redovnici i đaci bit će privremeno smješteni u jednoj zgradi blizu Crkve sv. Krševana. Posljednjeg dana rujna 1865. stigao je u Zadar p. Paolo Borgazzi da pripremi sve što je potrebno za dolazak i smještaj ostalih isusovaca koji su morali nastupiti s novom školskom godinom. Nadbiskup je 26. studenoga 1865. isusovcima dao na uporabu i Crkvu sv. Krševana,⁴⁵ gdje su mogli slobodno vršiti svetu službu i u svemu biti na duhovnu korist bližnjih. Tako je ujesen 1865. u Zadru krenuo u život isusovački kolegij s unutarnjom sjemenišnom gimnazijom koja je obuhvaćala i tadašnji studij filozofije. Nakon dvije godine (1867) klerici teolozi prijedloše (iz »Zmajevića«) u novu zgradu koju je Austrija podigla na mjestu nekadašnjeg sjemeništa »Florio«, a isusovci se sa sjemeništarcima preseliše u vlastitu zgradu dijecezanskog sjemeništa »Zmajević«. Iako je »Zmajević« ponešto udaljen od Sv. Krševana, isusovci nisu napuštali tu crkvu jer se u njoj radilo mnogo

43 Splitsanin, biskup šibenski 1855–1862, kad je premješten u Zadar za nadbiskupa.

44 Cijeli ugovor između nadbiskupa Maupasa i Venetske provincije Družbe Isusove o predanju i preuzimanju maloga sjemeništa Zmajević vidi u A. Aldeghero, *op. cit.*, p. 119, br. 58.

45 Vidi: *Inventario...* Čuva se u Arhivu rezidencije Družbe Isusove u Splitu.

dobra za duše svetim misama, katehezom i propovijedima, a osobito ispovijedanjem. Oko njihovih ispovjedaonica uskoro su se počeli okupljati mnogi građani.

Premda je dolazak Družbe u sjemenište priznala i c/k Vlada, sjemenišna se gimnazija smatrala privatnom, pa klerici⁴⁶ koji su završili filozofski studij, nisu mogli zakonito prijeći u teologat. Da bi se uklonila ta zapreka, Nadbiskup je pošao u Beč i ishodio povlasticu za priznavanje školskih svjedodžbi što ih je izdavala sjemenišna gimnazija, ali samo za razdoblje od deset godina.⁴⁷ Među talijanskim isusovcima nije uvijek bilo profesora hrvatskoga jezika, pa bi ga predavao hrvatski profesor, obično koji franjevac ili dijecezanski svećenik. Od godine 1874. svog deputata za sjemenište ima nadbiskupski ordinarijat, kaptol, nadbiskup ordinarij i gradski kler.

2.3. Prvi rektor i napredak sjemeništa

Za rektora kolegija i sjemeništa bio je imenovan mladi o. Paolo Borgazzi.⁴⁸ On je bio rektor sjemeništa od 1865–1870. Gospodin je blagoslovio njegov rad i rad njegovih drugova tako da je sjemenište već u prvoj godini bilo Družbi na radost, a uskoro se napunilo đacima. Nadbiskup je također bio veoma zadovoljan. Dobar glas o sjemeništu proširio se i po drugim dalmatinskim biskupijama, pa su mu i drugi biskupi povjeravali svoje mladiće. I zaderski franjevci su željeli da njihovi đaci pohađaju sjemenišnu gimnaziju. Pridošli su i neki dječaci koji nisu kanili izabrati svećenički stalež, nego su živjeli u nekoj vrsti konvikta. Broj đaka brzo je rastao prema stotinjak. Kad je p. Borgazzi bio premješten na drugu službu, nadbiskup Maupas je o njemu pisao provincijalu Giovanniju Marcucciju (provincijal od 1867–1873): »Vi biste, Oče, mogli zaželjeti opširnije informacije o V. O. Borgazziju, za čijim odlaskom žalim. Nemam zadovoljavajućih riječi kojima bih zahvalio za sve dobro što ga je on, uz pristanak svojih poglavara, ali i pomognut drugim zaslužnim ocima, učinio u ovom mom sjemeništu i u ovoj mojoj biskupiji; dužan sam ga pratiti zazivajući na nj najveći Božji blagoslov; siguran sam da će svaki posao koji će mu biti povjeren, obavljati onom mudrošću, oprezom i žarom kojima ga je Gospodin obdario.«⁴⁹

Rad patara u Crkvi sv. Krševana također je pokazao velike duhovne plodove. Skolastik Riccardo Friedl, kasniji pater, negdje u to vrijeme je studirao filozofiju u Eppanu. Početkom 1869. je na listu papira zabilježio podatke koje je prikupio o Družbinim kućama u Provinciji. O Zadru je zapisao: »Imamo malo sjemenište ko-

46 Klericima se ovdje nazivaju gimnazijalci koji se odgajaju u sjemeništu s nakanom da postanu svećenici.

47 Usporedi: A. Aldegheri, *op. cit.*, str. 121, br. 59, gdje se donosi prijepis izvješća što ga je provincijal p. Ęgano napisano u Gorizi 6. III. 1867. i poslao za »Lettere Annue« o kojima se brinuo o. Pietro P. Barbieri.

48 Paolo Borgazzi je rođen u Milanu 1830; u Družbu je stupio 1858, umro 1907. Iako još mlad, bio je vrlo razborit i umjeren. Resile su ga blagost i druga lijepa svojstva kojima je mogao mnogo koristiti i uvrstiti se među one koji upravljaju Družbom. (A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 190)

49 A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 122, br. 60.

je obuhvaća gramatičare, retoričare i filozofe. Osim 52 internista, tamo je i 30 mladića iz Zadra koji se hrane i noće kod kuće, a sve ostalo vrijeme tijekom dana borave u sjemeništu obdržavajući dnevni red internista. Osim toga naši ispovijedaju veliku većinu klerika u velikom sjemeništu kojim upravljaju svjetovni svećenici, gdje studiraju klerici svih dalmatinskih biskupija. P. Vaccari je duhovnik i naših i pitomaca, a inače puno ispovijeda i mnogo radi s gradskim 'berekinama', te ih šezdesetoricu poučava u kršćanskom vjeronauku itd. U devet ili deset mjeseci podijeljeno je 16000 pričesti, što je nešto izvanredno u tako malome gradu, pa još u Dalmaciji. Te smo godine počeli i sa svibanjskim pobožnostima.« (Podatak se može odnositi najranije na 1867. ili 1868)⁵⁰

2.4. Zahtjev državnih vlasti

U proljeće 1870, samo dvije godine nakon što je Dubrovačkom kolegiju saopćen dekret o udaljavanju isusovaca iz gimnazije⁵¹ jer nemaju državnih kvalifikacija, sličan je zahtjev Ministarstva bogoštovlja i školstva dobio i zadarski nadbiskup Maupas. Kad se tim zahtjevima zadovoljilo, stigoše drugi još teži. Dekretom što ga je Vladin namjesnik Rodich uputio 20. kolovoza 1876. naređeno je nadbiskupu da iz sjemeništa Zmajević smjesta otpusti učenike drugih biskupija i one koji nisu imali nakanu postati svećenici. Osim toga istim dekretom mu je saopćeno da se u gimnazijskom poučavanju moraju primijeniti one metode koje se primjenjuju u javnim gimnazijama.⁵² Valja naglasiti da je to bilo biskupsko sjemenište s privatnom gimnazijom namijenjenom pripravljanju mladića za studij teologije i država ga nije trebala nadzirati, a ipak je svake godine, čak nenajavljeno, došao Vladin inspektor i obavio dug i detaljan pregled. Istini za volju valja priznati da se inspektor obično pokazao obazrivim i dobrohotnim,⁵³ ali se iz godišnjih izvještaja o đacima vidi da su i oni stjecali solidno znanje.⁵⁴ Zahtjevi o školi dolazili su od Bečke vlade u kojoj su prevladavali liberali i slobodni zidari, a cilj je bio da se što više ograniči utjecaj Crkve, osobito isusovaca, na odgoj mladeži.

2.5. Isusovci i život u sjemeništu

O životu u sjemeništu kućna *Knjiga uspomena* piše sve najbolje. Koncem 1890. rektor p. Pastarini je otišao u Gorizu na oporavak. Pri odlasku je ostavio kuću u najboljem redu. Među našima je cvalo obdržavanje pravila, vladala je uzajamna ljubav i marljivo ispunjavanje vlastitih zadataka. Među pitomcima se zapažala izrazita ljubav prema studiju, pobožnosti i disciplini.⁵⁵

50 A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 258, bilješka 1.

51 O tome vidi prvo poglavlje ovoga članka.

52 Dekret iz 1876. vidi u A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 123, br. 61.

53 Usporedi: A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 259, bilješka 1.

54 Vidi npr.: *Note riportate dagli alunni del Seminario Zmaiević nell'anno scolastico 1882/83.* ili *1883/84.* ili druge. Školski spisi čuvaju se u Arhivu Zadarske nadbiskupije.

55 Usporedi: A. Aldegheri, *op. cit.*, p. 314.

Privikavanje mladih đaka na rad i disciplinu poglavari su postizali u suradnji s boljim starijim đacima koje su mladima postavljali za pazitelje ili prefekte. Evo jednog svjedočanstva: »Vratih se u sjemenište, kad li doznah, sav u čudu, da me predložiše za prefekta. (...) Kao prefekt vršio sam strogo svoju dužnost. Čuvao sam stegu među đacima 'cum virga ferrea'. Čuo sam da me moji podređeni nazivlju: Atila 'flagellum Dei'. Ovo mi je kasnije, kad već bijah župnikom, pripovijedao neki kolega župnik, komu bijah prefektom u sjemeništu. On mi na koncu primijeti: Zato smo i učili. Da tebe nije bilo, ne bi nijedan prošao na javnim ispitima.«⁵⁶

Isti pisac u svojoj autobiografiji pripovijeda: »Promatrajući ljubeznu ćud, strpljivost, bogoljubnost i svu duševnu čestitost redovnikâ koji me uzgajahu za svećenički stalež; pa videći na njima kakvim se zanosom i ljubavlju posvećuju uzgoju mladeži, a uz to zdušno vrše svećeničke dužnosti ispovijedajući i propovijedajući — porodila se u meni osobita naklonost naprama njima i neka neodoljiva ali vrlo tajna želja da se i ja jednom pridružim njihovom redu.... Rado ističem da moji poglavari ne učiniše ništa da me privuku u svoj red; pogotovo ne bijaše tu kakvog nagovaranja ni moralnog pritiska, premda i sami uvidješe da u meni tinja iskra zvanja. A niti ne bijaše potrebno da tako postupaju sa mnom, jer bijaše i odviše impozantna njihova revnost i dobrota. Ovo zabilježih stoga, jer se često čita i čuje, da redovnici umiju i s prevarom steći kandidatâ.«⁵⁷

O isusovačkom djelovanju u sjemeništu evo i svjedočanstva jednog suvremenika: »Što se tiče metode odgoja, to se je prepuštalo upravi ovisnoj o nadbiskupu; za ono što se, nadalje, odnosilo na učenje, bio je usvojen plan utvrđen za gimnazije u Carstvu, kako s obzirom na tečajeve, tako i s obzirom na građu poučavanja. Osam je profesora i rektor te vicerektor studija, a nadbiskup im je glavni ravnatelj. Učenika ima redovito četrdeset. Oni ne plaćaju ili plaćaju napola. Izabire ih Ordinarijat. Oni koji završavaju studij u zakonitim razredima, ulaze u bogoslovno sjemenište, noseći sa sobom duh crkvenoga poziva i obilno su opskrbljeni znanjem. Redovito se odlikuju u proučavanju teoloških disciplina i u moralnom ponašanju. Nakon što uđu u svetu službu, svojim su krjepostima na ugled biskupiji. Velik je izdatak što ga Crkva ulaže u odgoj toga mladog klera, no sve bude blagoslovljeno kad u tom sretno uspijeva. Vječna će biti naša zahvalnost onim uglednim i poštovanim redovnicima koji savršenim odricanjem samih sebe sve svoje snage posvećuju odgoju i pouci mladog klera Zadarske biskupije, a osobito u ovo vrijeme u kojem je pokvareno ponašanje preuzelo široke razmjere i želi prodrijeti sve do svetih prostora Svetišta.«⁵⁸ Osim svjetonazorskih zahtjeva koji su dolazili od liberalnih vlada, isusovci će se naći i u vrtlogu specifičnih političkih problema.

56 Don Blaž Karavanić, *Autobiografija seoskog župnika*, Zadar 2004, str. 10–11. Blaž je bio u sjemeništu u završnom razdoblju tamošnjega isusovačkog djelovanja.

57 Ibid.

58 Carlo Federico cav. Bianchi, *Zara Christiana*, volume I, Zara 1877, p. 288–289. (Hrvatski prijevod teksta priredio Franjo Pšeničnjak) »Quanto concerne il metodo di educazione questo si è lasciato alla Direzione sotto la dipendenza dell' arcivescovo; quanto poi agli studi, fu adottato il piano, stabilito nei ginnasi dell'impero tanto rispettivamente ai corsi, quanto relativamente alle materie d'insegnamento. Otto sono i professori, ed il rettore è anche vice-direttore degli studi, e l'arcive-

2.6. Burne godine i odlazak iz sjemeništa 1893.

Druga polovina 19. stoljeća bila je u cijeloj Dalmaciji, a osobito u Zadru, obilježena burnim zbivanjima na kulturnom i političkom polju. Vodile su se teške borbe nesigurna završetka. Hrvatski rodoljubi borili su se za sjedinjenje Dalmacije, kolijevke hrvatske državnosti, s ostalim hrvatskim zemljama. Austrija se tome protivila u strahu da ojačana Hrvatska ne izađe pred Bečku vladu s jačim zahtjevima. »Talijanaši« su, pod utjecajem s Apeninskog poluotoka, željeli da se Dalmacija pripoji Italiji, ali to nisu smjeli otvoreno reći da ne izazovu Austriju, pa su se žestoko zauzimali za takozvanu autonomiju, u čemu su im išli na ruku i dalmatinski Srbi. To zapleteno klupko počelo se naglo odmotavati 1882. kada su autonomasi izgubili većinu na komunalnim izborima u Splitu, a onda redom i u ostalim gradovima, osim Zadra u kojem je autonomaštvo bilo najtvrdje. No i taj grad je punim jedrima zaplovio u hrvatsko nacionalno jedinstvo u posljednjem desetljeću 19. stoljeća, kad su 1891. s pozornice života sišli vodeći autonomasi: nadbiskup P. D. de Maupas, Luigi Lapenna i Carlo Federico Bianchi. Antonio Fanfogna je pošao za njima 1893. Sve su to bili vrlo učeni i ugledni ljudi, javni djelatnici velikog utjecaja, ali su djelovali protiv interesa većinskoga hrvatskog naroda koji se želio politički ujediniti i kulturno emancipirati.⁵⁹

Smrću nadbiskupa mons. De Maupasa (+ 8. III. 1891) talijanski su isusovci u Zadru izgubili pouzdan oslonac. Uskoro su jedne novinice u Puli pod naslovom »Hrvatsko pravo« (*Il Diritto Croato*) počele pisati protiv njih u cijeloj Dalmaciji, osobito protiv onih u Zadru, ali im isprva nisu nanijele veliku štetu. Odlaskom najuglednijih autonomaša s pozornice života, hrvatska je nacionalna linija i u Zadru sve više jačala. Na udar su dolazile sve institucije i strukture koje bi mogle biti povezane s talijanizacijom, pa tako i sjemenišna gimnazija koju su vodili talijanski isusovci, s talijanskim kao razgovornim jezikom, iako se Miho Klaić već 1886. izborio za uvođenje hrvatskog kao službenog jezika u poslovanju bolnica, sudstva i školstva.⁶⁰ Isusovci su se doduše iskreno trudili oko dobra svojih đaka,⁶¹ ali su

scovo n'è il direttore principale. Gli allievi sono per l'ordinario in numero di 40. Sono gratuiti o semigratuiti. Sono scelti dall' Ordinariato. Coloro che assolvano gli studi con classi legali, entrano nel Seminario teologico, portando seco lo spirito di ecclesiastica vocazione, ed un copioso corredo di cognizioni. D'ordinario si distinguono nello studio delle teologiche discipline, e nel morale contegno. Entrati nel santo ministero, fanno onore alla diocesi colle loro virtù. Ingente è il dispendio che sostiene la chiesa per la formazione di questo giovane clero, ma tutto sia benedetto, quando felice n'è la riuscita. Perenne sarà la gratitudine nostra iverso di que' cospicui ed illustri religiosi, che con perfetta abnegazione di sè consacrano tutte le loro forze all'educazione ed istruzione del giovine clero della diocesi jadreense, e particolarmente in questi tempi, in cui la corruttela de' costumi ha preso vaste proporzioni, e tenta di penetrare perfino nei sacri recinti del Santuario.» (C. F. Bianchi je bio svećenik i povjesničar, jedan od stupova autonomaštva u Zadru i veoma odan svom nadbiskupu P. D. de Maupas, ali to ne obezvrjeđuje njegovo svjedočanstvo.)

59 Ako stoji prigovor hrvatskoj strani da je neumjereno radila na nacionalnim interesima čak na štetu crkvenih, to se isto može reći o autonomaškoj stranci, prikrivenoj talijanaškoj, koja je crkvene interese indirektno stavila u službu političkih.

60 *Hrvatska opća enciklopedija*, Miho Klaić, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2003.

61 Iz popisa đaka vidi se da su to, skoro bez iznimke, bili hrvatski mladići od Dubrovnika do Lošinja. U početku su im imena pisana latinski jer je takav bio običaj, a prezimena talijanskom grafijom.

intimno i oni poraz autonomaštva i potiskivanje talijanstva doživljavali kao neželjen pravac razvoja, osobito kad je talijanski prestao biti službeni jezik. Protalijanski krugovi su prevlast hrvatstva nad talijanstvom općenito doživljavali kao prevlast barbarstva nad kulturom.

Isusovce su osobito razočarali neki hrvatski rodoljubni svećenici,⁶² pa i njihovi bivši i aktualni đaci odraslije dobi ili »klerici«. Poneki od tih mladih ljudi na praznicima su se toliko zanijali prototalijanskim raspoloženjem da su po povratku u sjemenište izgledali kao zaludeni. Svojim su poglavarima, odgojiteljima i profesorima svakom prilikom iskazivali nezahvalnost i osornu odbojnost. Ti nezreli mladi ljudi nisu bili svjesni što dobivaju od svojih vrsnih profesora. Stječući kod njih solidnu izobrazbu i učeći talijanski i na talijanskom, dobivali su u ruke sredstvo kojim će se moći uspješno boriti upravo protiv talijanizacije. Isusovce je osobito zbunjivala činjenica što su na teološki studij u veliko sjemenište bili primani i oni maturanti koji su vrijeđanjem svojih odgojitelja i profesora, kao i nanesenim uvredama, po njihovu sudu bili posve nedostojni oltara. Jednakim duhom disali su i hrvatski klerici — bogoslovi. Za ilustraciju može poslužiti doživljaj o. Henrika Bontempa koji je bogoslovima u centralnom sjemeništu držao duhovne vježbe, a oni su budno pazili da koju hrvatsku riječ krivo ne naglasi. A kad mu se baš to desilo s riječju »vlak«, odmah su to i primijetili.⁶³ Stanje je za isusovce postajalo sve nesnosnije. Vrhovna uprava reda u Rimu bila je o svemu obaviještena, pa je isusovcima u Zmajeviću napokon stigla zapovijed da po završetku školske godine 1892/93. napuste sjemenište.

Novi nadbiskup mons. Grgo Rajčević (nad. od 1891–1899) uzalud je želio odlazak bar odgoditi. Uzalud se oko toga trudio i gradonačelnik. General reda je ostao dosljedan i u kolovozu 1893. talijanski isusovci napustiše sjemenište.⁶⁴ Šteta je što već tada nije bilo više hrvatskih isusovaca da zamijene talijansku subraću. U četrdeset i tri godine na radu u zadarskom sjemeništu izredalo se šezdeset i devet patara među kojima je bilo i Hrvata, potpomaganih od petnaestorice braće.⁶⁵

Usvajanjem hrvatske grafije za prezimena prešlo se na talijanski oblik imena, a to svakako nije bilo pametno jer se može protumačiti kao neizravno talijaniziranje. Zašto bi, npr. Nikola morao biti Nicolo, Jerko Girolamo, i slično?

62 Tada su nadjelatniji bili Juraj Bianchini i Ivo Prodan.

63 Biografija o. Bontempa, vidi: S. Dragičević, *Spomenica...*, II. dio, sveščić I, str. 102.

64 *Status personalis et localis Archidieocesis Jadertinae ineunte anno Domini 1894* potvrđuje da ih više nema u sjemeništu, nema ni sjemenišne gimnazije, a đaci opet pohađaju državnu gimnaziju.

65 Usporedi: *Status personalis et localis Archidieocesis Jadertinae* za gg. 1866–1893. Abecednim redom to su sljedeći oci (Hrvati, ili bar vjerojatno Hrvati, označeni su zvjezdicom): Baccanelli David, Bazzini Josephus, Barbieri Josephus, Berselli Joannes, Berziera Aloysius, Bontempo Henricus, Borgazzi Paulus, Bottagisio Titus, Budinich Maximilianus*, Busnelli Joannes, Cagnacci Octavius, Castellani Aloysius, Cattaneo Aloysius, Cazzola Cajetanus, Comelli Josephus, Costetti Joannes, Crociolani Joannes Maria, D' Alfonso Franciscus, De Santi Angelus, Dionisi Joan. Bapt., Dominioni Josephus, Dominioni Josephus, Dubini Antonius, Dvornik Joannes B. *, Rossi Joannes Bapt, Ferrari Caesar Aloys., Ferrazzi Emmanuel, Friedl Ricardus, Frigerio Angelus, Frigerio Constantinus, Gabrieli Bartholomaeus, Jakova Gaspar, Jeramaz Georgius*, Leonardi Josephus, Longoni Alexander, Maffei Angelus, Mercati Carolus, Merlo Antonius Paulus, Michieli Vincentius*, Moceni-

Trud tolikog broja profesora i odgojitelja te redovničke braće, ugrađen u intelektualnu izobrazbu i duhovni odgoj hrvatskih sinova, budućih svećenika i djelatnika na drugim područjima, zaslužuje priznanje i zahvalnost bez obzira na sve nespo- razume koji su mogli biti poticani i drugim vrenjima i trenjima. Odgojili su gene- racije čestitih svećenika koji su u kasnijim vremenima, za Hrvatsku još težima, bili vjerni pastiri svoga naroda u Gradu, Ravnim kotarima i na otocima.

Nije pretjerano reći da su zadarski isusovci bili na taj korak zapravo prisiljeni, kao i nešto prije dubrovački. Doživjeli su to kao progon jer su se u Dalmaciji osje- čali kao u svojoj domovini. Ipak, našli su se u sličnome političkom vrenju kao i austrijski isusovci toga doba u južnom Tirolu. Jedni i drugi morali su se povući u užu domovinu. Nitko nije bio protiv njih kao crkvenih ljudi, nego kao stranaca.⁶⁶

2.7. Put prema rezidenciji

Nisu u Zadru svi bili protiv isusovaca, makar bili i Talijani. Oni koji su razliko- vali nacionalno od crkvenog bili su na njihovoj strani, osobito zbog njihova rada u Crkvi sv. Krševana. Poštivao ih je i novi nadbiskup Rajčević. Od njega se moglo očekivati i veće razumijevanje jer je slično iskustvo ponio iz Dubrovnika. Veliki dio klera i mnoštvo iz svih redova građana iskazivali su im toliko znakova ljubavi koliko ih nisu primili ni u kojem drugom mjestu. Oci franjevci su im otvoreno iska- zivali ljubav i zahvalnost za pouku što su je njihovi đaci dobivali u sjemenišnoj gimnaziji i bili su veoma ožalošćeni njihovim odlaskom. Čak su i sjemeništarci po- stali vrlo poučljivi te su im na koncu i oni svi iskazali veliku ljubav, osim dvojice nepopravljivih smutljivaca.

Gradonačelnik i neke ugledne gospođe ustrajno su molili p. Generala da ostavi u Zadru bar jednog patra koji bi opsluživao Crkvu sv. Krševana i nastavio građani- ma činiti uobičajena djela ljubavi. Napokon je Provincijal sam odlučio, ne obećavajući im ništa sigurno, da nakon napuštanja kolegija u gradu ipak ostanu tri oca i jedan brat u kući koju im je darovao conte Sanfermo u ulici sv. Roka 45. Sljedeće godine, 7. prosinca 1894, General je odredio da kuća u Zadru bude rezi- dencija ovisna o kolegiju u Kraljevici. To je bio početak rezidencije u Zadru. Patri

go Marcus Nani, Mocenigo Petrus Nani, Panizzoni Anselmus, Panziera Jacobus, Pastarini Jose- phus, Pavišić Antonius*, Pelosi Carolus, Pojatti Joannes Maria, Procacci Octavius, Ragusin Joannes Maria, Ratti Joannes, Recagni Philippus, Rerečić Joannes*, Riva Jordanus, Ronchi Josephus, Rossi Joannes Bapt., Rovelli Ludovicus, Salgari Ignatius, Sani Quintinus, Schmidt Achilles, Spi- luttini Jacobus, Suardi Dominicus, Tomasetich Michael*, Vaccari Titus, Veciagio Carolus, Villavi- cencio Carolus, Vioni Joachimus M., Zanetti Secundus, Zanon Aloysius, Zecchini Antonius, Zer- mani Aemilius.

(Rektori su bili sljedeći: Paulus Borgazzi 1865–1870; Joachimus M. Vioni (vice rektor 1870–1871) 1871–1876; Josephus Pastarini 1876–1884; opet 1887–1892; Antonius Pavissich 1892–1893)

Braća su bila sljedeća: Bertoni Lodovicus, Bonato Antonius, Carducci Josephus, Dalle–Piatte Va- lentinus, Donadelli Angelus, Fracasatti Jacobus, Martini Josephus Martinus, Monti Isaias, Parizzi Joel, Petrolli Crispinus, Pettini Aloysius, Roggero Antonius, Seppi Petrus, Sereggi Philippus, Za- nussi Gulielmus.

66 Radi objektivne prosudbe trebalo bi istražiti jesu li zadarski isusovci mogli na vrijeme išta učiniti da se i na njih ne prelije val protutalijanskog raspoloženja.

su nastavili obavljati svoju službu u Sv. Krševanu. Usluge su pružali i na drugim mjestima kamo su bili pozivani. Tako je o. Ante Pavišić, Splitsanin, posljednji rektor sjemeništa i veoma ugledan propovjednik koji se mnogo bavio i socijalnim pitanjem, kao gost 1897. u katedrali održao veoma uspjele korizmene propovijedi. Patri su bili pozivani i za ispovjednike klerika u velikom i malom sjemeništu. No jadnog li malog sjemeništa! Prestalo je radati plodove koji su se od njega očekivali, a to su dobri klerici, budući svećenici. Sjemeništarci su naime nastavili školovanje u javnoj gimnaziji, najprije talijanskoj, a onda hrvatskoj, te lako gubili crkveni duh i zvanje.

2.8. *Konačan i potpun odlazak*

Napustivši sjemenište, talijanski su isusovci od 1893. boravili u rezidenciji u Ulici sv. Roka 45, i tu će ostati do 17. kolovoza 1908.⁶⁷ Većinom su to bili u Zadru već poznati oci i braća, a dolazili su i neki novi. Rezidencija je spadala među manje jer su u njoj obično boravila tri do četiri patra i jedan do dva brata. Bar neko vrijeme nisu imali smetnje niti ih je tko progonio. Tiho su radili za duhovno dobro bližnjih i mnogi ljudi iz grada i okolice veoma su ih poštovali, što se ne bi očekivalo u jednoj sredini tako nemilosrdno rastrganoj mnogim političkim strankama.⁶⁸ Patri su se doista trudili da budu daleko od svih stranačkih podjela, ali ih unatoč njihovoj povučenosti nije mimoišla nesnošljivost pojedinaca iz hrvatskih redova. Bahato je talijanaštvo izazvalo široku prototalijansku promidžbu, pa je i patrima kao Talijanima bivalo sve teže pružati duhovnu uslugu potrebnima. To potvrđuje i p. General u Dekretu o pripajanju Dalmacije Hrvatskoj misiji Družbe Isusove kad piše: »Iskustvo pokazuje da uvjeti u Dalmaciji i na pripadnim otocima za venetske oce danomice bivaju sve teži (...)«⁶⁹

Osim znakova netolerancije iz redova žestokih hrvatskih nacionalista, isusovce je na privremeno povlačenje iz Zadra sililo i stanje Crkve sv. Krševana koja je zbog dotrajalosti morala biti na duže vrijeme zatvorena. Tada su i oni privremeno zatvorili svoju kuću i povukli se u Veneciju. U međuvremenu je došlo do pripojenja Ilirsko–dalmatinske misije novoutemeljenoj Hrvatskoj misiji Družbe Isusove u sklopu Austrijske provincije. Dekretom o pripojenju određeno je također da Hrvatskoj misiji pripadnu i sve kuće dotadašnje Venetske provincije u Dalmaciji, to jest one u Dubrovniku, Splitu i Zadru. Tako je Venetska provincija izgubila Dalmaciju, a dobila južni Tirol, odakle su se morali povući austrijski isusovci. Venet-

67 Vidi: *Inventario...* napravljen pri konačnom vraćanju crkve 17. kolovoza 1908. Čuva se u arhivu Nadbiskupije zadarske, na upotrebi kod Don Pavla Kero, a osobito je važna *Nota* na kraju Inventara iz koje se vidi da su isusovci znatno ulagali u održavanje spomenute Crkve sv. Krševana.

68 Osim autonomaške stranke u uskoj sprezi sa Srpskom strankom, u Gradu su djelovale i Hrvatska narodna stranka i Hrvatska stranka prava, svaka u sebi raslojena prema raznim gledištima. Odličan prikaz dao je Diklić Marjan u svojoj knjizi *Don Ivo Prodan, političko djelovanje i parlamentarni rad*, Zadar 2003, str. 32–58 i drugdje u istom djelu.

69 (...) »Experientia teste, (...) condiciones (...) in Dalmatia et insulis adjacentibus pro Patribus Venetis in dies evadere difficiliore, (...)« *ARSI*, Romae, 1911, n. 20, p. 90.

ska je provincija odmah kanila otvoriti kuću u južnom Tirolu, pa je zahtijevala da joj se vrati dug koji je imala za gradnju nove kuće u Splitu. Provincijal Austrijske provincije o. Joannes B. Wimmer je odredio da se proda zadarska kuća za koju nije imao ljudi i tako poravna dug.⁷⁰ Taj posao je obavio o. Josip Rosan, Zadraniin. Kuća je prodana za devedeset tisuća kruna. Tim su iznosom računi poravnani,⁷¹ a isusovaca je nestalo iz Grada sv. Stošije i sv. Krševana⁷² u kojem sestre benediktinke čuvaju zlato i srebro toga grada, dok je sam Zadar od desetog stoljeća do danas našem narodu više od svega srebra i zlata, biser u kruni hrvatskih gradova.

THE SECOND COMING OF THE JESUITS TO SOUTHERN CROATIA (PART 2)

Dubrovnik and Zadar

Valentin Miklobušec

Summary

It is in the mid–nineteenth century that the Jesuits come to Southern Croatia, that is to the Dubrovnik diocese, at the invitation of the Bishop who seeks their cooperation in the revival of the faith of the common folk and the renewal of the clergy's ecclesiality. Hence, popular missions are established, as is also a seminary (and secondary school!) for the education of the future clergy under the guidance of Jesuit priests, mostly Italian Jesuits from the province of Venice. There were very few Croat Jesuits at that time for they were just becoming acquainted with the Society. While the popular missionaries learned the Croatian language through their contacts with the populace well enough to be able to hold sermons in Croatian, the educators in the seminaries and professors at the secondary schools were in a slightly different predicament.

A seminary was opened in Dubrovnik first, and then in Zadar. The official language used for teaching and communication purposes was Italian, and was to be learned »to perfection«, while the Croatian language was merely an obligatory course on the school curriculum. A few individual Jesuits exhibited an enviable degree of perseverance by learning the Croatian language so well that they later also taught Croatian. Efforts were made to engage a priest, a Croat, in teaching this course, and had

70 Usporedi: Dekret preč. p. generala Wernza od 8. prosinca 1910. *ARSI*, Romae, 1911, n. 20, p. 91–92.

71 Dragičević S., *Liber missionum Split, ab anno 1897–1929*. Apendix, *Povijest splitske kuće* (rukopis), str. 187. i *Prinosi za povijest Družbe Isusove u Splitu*, u Dalmaciji, Nova Družba, (rukopis), str. 34.

72 *Status personalis Archidioecesis Jadertinae* za godine 1894–1908. navodi oce i braću koji su djelovali u rezidenciji tih godina. Bilo je to dvanaest otaca: Benucchio Marcus, Bruschi Cajetanus, D' Alphonso Franciscus, Giberti Isidorus, 2. superior, Gismani Franciscus, Lucchi Angelus, Merlo Paulus Anton, 4. superior, Nani Mocenigo Petrus, 1. superior, Panizzoni Anselmus, 3. superior, Pojatti Joannes, 3. superior, Schmidt Achilles Aloysius, Serradimigni Josephus. Socima je bilo petero braće: Armellini Josephus Ferdinandus, Belotti Josephus, Dalla Piate Valentinus, Marchesi Aloysius, Panizzoni Augustinus.

this occurred at any other time in history, it would have sufficed; however, this was the time of the Croatian national revival which generally speaking openly sought unification, particularly political unification, and this movement met with strong resistance by the »Italophiles«, who enjoyed the full support of the Italians themselves. The Jesuits, of course, did not become involved in political controversy, but to the immoderate »Slavophiles« especially the liberally oriented, they were an undesirable presence, despite the fact that they had made many sacrifices for the good of their students and for the good of people's souls in general, to the very end. Extremist propaganda stigmatized them as foreigners who must be banned from the schools and thus be excluded from involvement in the process of educating seminarians. Ecclesiality was not sufficient for their survival, nor could they side with »Slavic national identity« for this would mean a political commitment which would have been contrary to the purpose of their mission. Had they done so, they would have turned the institution of the Church against themselves, as well as independence seekers, Italy and Austria. They had no choice but »to be consumed« in this boiling cauldron.

However, they did maintain a presence in Dubrovnik since they enjoyed the protection of an openly pro-Croatian tradition handed down by the former society which had had Croats in their ranks, while on the other hand, due to certain circumstances, they were compelled to leave Zadar completely, particularly because Zadar had no pro-Croatian tradition. Also, there were no Croats among them through whom and for whom the residence might be maintained.